

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ศึกษากระบวนการเยียวยาจิตใจจิตวิญญาณของผู้ป่วยโดยพระภิกษุอาสาริธานธรรมที่มาปฏิบัติงานเยียวยาผู้ป่วย ณ คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา เอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีในการช่วยเหลือเยียวยาผู้ป่วยและญาติระยะสุดท้าย

๒.๑.๑ การดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย

๒.๑.๒ ความต้องการครั้งสุดท้ายของชีวิต

๒.๑.๓ แนวความคิดของฉือจี้

๒.๑.๔ พุทธธรรมในการเยียวยาจิตใจผู้ป่วย

๒.๑.๕ ทฤษฎีการเยียวยาผู้ป่วยระยะสุดท้าย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทั่วไป

๒.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของจิตอาสาทั่วไป

๒.๒.๒ ลักษณะของจิตอาสาทั่วไป

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๒ ลักษณะจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๓ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมจิตอาสา

๒.๓.๔ บุคคลผู้ทำหน้าที่ด้านจิตอาสาในพระพุทธศาสนา

๒.๔ กลุ่มพระภิกษุอาสาริธานธรรม

๒.๔.๑ ความเป็นมาของกลุ่มพระภิกษุอาสาริธานธรรม

๒.๔.๒ ภารกิจของกลุ่มพระภิกษุอาสาริธานธรรม

๒.๔.๓ หลักสูตรจิตวิทยาแห่งชีวิตและความตายกับกลุ่มอาสาริธานธรรม

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีในการช่วยเหลือเยียวยาผู้ป่วยและญาติระยะสุดท้าย (Improving Care of Dying / End of Life Care)

๒.๑.๑ การดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย

๑) เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี กล่าวถึงการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย แพทย์และพยาบาลควรพิจารณาเลือกวิธีการที่จะทำให้ผู้กำลังเผชิญกับความตายและผู้ใกล้ชิดไม่หวาดกลัว ทุกข์ทรมาน เจ็บเหงาเดียวดาย แต่กลับมีความสุขและสงบ^๑

๒) สุมาลี นิมนานินต์ ได้มีความสนใจเรื่องความตาย เพราะคิดว่าคนเราทุกคนต้องประสบพบกับความตายของผู้คนอยู่เนื่อง ๆ จึงมีความสนใจที่จะช่วยเหลือคนใกล้ตายให้ “ตายกับสติ และตายด้วยจิตที่สงบ” ได้อย่างไร หากเขามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและความตายแล้ว ก็จะสามารถช่วยเขาเหล่านั้นและตนเองได้^๒

๓) ปัทมา วาจามั่น ได้กล่าวถึงการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ตามความเชื่อ ค่านิยมวัฒนธรรมของผู้ป่วยและญาติ โดยมีทีมสุขภาพดูแลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ป่วยตายอย่างสงบสมศักดิ์ศรี^๓

๔) พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงการช่วยเหลือเยียวยาผู้ป่วยและญาติระยะสุดท้ายด้วยวิธีแบบพุทธ ในผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะพบว่าความเจ็บป่วยทางจิตใจเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ร่วมด้วยอย่างมาก เพราะเบื้องหน้าเขา คือ ความตายและความพลัดพรากสูญเสียเป็นสิ่งที่แน่นอน จึงควรต้องมีการดูแลรักษาจิตใจร่วมด้วย เพื่อให้เกิดความสงบในวาระสุดท้ายของชีวิต ดังพระพุทธองค์ตรัสแก่กุลปิตา อุบาสก ผู้ป่วยหนักว่า “ขอให้ท่านพิจารณาอย่างนี้ว่า เมื่อกายเรากระสับกระส่าย จิตเราจะไม่กระสับกระส่าย”^๔

๕) นันทนัช ยงค์ศิลวิริยะกุล กล่าวถึงการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย ในมุมมองของศาสนาคริสต์ ถือว่าความเจ็บป่วยและความตายเกิดจากการล้มลงของบาป และกล่าวว่าการอยู่กับผู้ป่วยที่กำลังจะตายนั้นควรแจ้งให้ผู้ป่วยรับรู้ถึงสภาพของผู้ป่วย หากป่วยกายก็ต้องรักษากายไป ตระหนักว่าผู้ป่วยมีจิตวิญญาณ หลีกเลียงสิ่งที่รบกวนจิตสำนึก และให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสเปิดใจพุดถามในสิ่งที่สงสัยและความกลัวที่มีอยู่^๕

๖) กุศลศรี ตอเล็บ ได้กล่าวว่าการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายในมุมมองของศาสนาอิสลาม เป็นการดูแลให้ครอบคลุมทั้งความเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตวิญญาณ ตลอดจนให้ผู้ป่วยพร้อมเผชิญกับวาระสุดท้ายที่จะมาถึง เพื่อความตายอย่างสงบและน้อมรับสัจธรรมที่กำหนดไว้^๖

^๑ ดุรายละเอียดใน เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี, การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ (๑๙๘๗) จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕-๑๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙-๑๑๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๙-๒๕๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔-๒๘๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒-๒๘๔.

๗) พระศรีปริยัติโมลี ได้กล่าวว่าในทางพุทธศาสนาถือว่าการทำบุญช่วงใกล้ตายจะมีพลังมากและส่งผลก่อนบุญอื่น ๆ ที่ได้เคยกระทำมา การช่วยผู้ป่วยให้มีจิตสงบ ปลอ่ยวาง คิดถึงแต่สิ่งดี ๆ ที่เป็นกุศล จะช่วยให้ผู้ป่วยไปเกิดในภพภูมิที่สูงขึ้น^๗

๒.๑.๒ ความต้องการครั้งสุดท้ายของชีวิต (Living Will)

๑) แสง บุญเฉลิมวิภาส มีความเห็นว่าเมื่อผู้ป่วยอยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิต หากแต่ยังมีสติสัมปชัญญะติดอยู่ ก็สามารถหารือกับคนใกล้ชิดและญาติสนิท ร่วมกับทีมงานการรักษาในการวางแผนดูแลตามเจตนาในสิ่งที่ผู้ป่วยต้องการได้ เพื่อให้ผู้ป่วยจากไปอย่างสงบ จึงมีแนวคิดการแสดงความจำนงไว้ล่วงหน้า กล่าวคือ เป็นการระบุแนวทางปฏิบัติทางการแพทย์ไว้ล่วงหน้าตามผู้ป่วยประสงค์^๘

๒) วิจิต เปานิล ได้กล่าวว่าการมีการเจริญเมตตาภาวนา เพื่อแผ่ความรักและความปรารถนาดี การให้อภัยและยกโทษต่อผู้อื่นที่เคยล่วงเกินไว้ ตลอดจนอธิษฐานกรรมซึ่งกันและกัน เพื่อผู้ป่วยเบาใจและสบายใจ^๙

๒.๑.๓ แนวความคิดของฉือจี้

จิตอาสาแนวฉือจี้ เน้นสอนให้มนุษย์ทำตัวแบบ “เป็นผู้ให้” และ “มือคว้า” คือ พร้อมที่จะเป็นผู้ให้ตลอดเวลา เพราะการเป็นผู้ให้จะมีความสุขเสมอ ดังนั้น หากปรารถนาความสุข เราต้องเป็นผู้ให้ทั้งสิ่งของ เงินทอง รวมถึงด้านจิตใจ คือ การให้จิตใจที่ดีต่อกัน ให้สายตาที่มีความเป็นมิตรต่อกันและให้คำพูดที่ดีต่อกัน การดูแลคนแก่และคนใกล้ตาย การบำบัดทางจิต สอนเรื่องมรณานุสติ และการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้ตายอย่างมีศักดิ์ศรี ตายอย่างมีสติ และผู้ป่วยไม่ทุกข์ทรมาน เพราะเข้าใจธรรมชาติของชีวิต^{๑๐}

จากแนวคิดการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้าย พบว่า การเยียวยาผู้ป่วยและญาติจะเป็นการดูแลทั้งทางกายและจิตใจ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายอาจมีทีมงานสุขภาพช่วยดูแลต่อที่บ้าน ในมุมมองศาสนาคริสต์จะเคารพสิทธิผู้ป่วย เช่น ผู้ป่วยขอรับทราบ

^๗ พระศรีปริยัติโมลี, “การประยุกต์แนวคิดศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม เพื่อการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย”, เสวนา ครั้งที่ ๓ เรื่องศาสนากับการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๗.

^๘ แสง บุญเฉลิมวิภาส, “การรักษาพยาบาลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ความจริงทางการแพทย์กับขอบเขตทางกฎหมาย”, ใน คำสั่งก่อนวันป่วยหนัก, รวบรวมจัดพิมพ์โดย สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช): ๒.

^๙ วิจิต เปานิล, พุทธกระบวนทัศน์เพื่อสุขภาพและการเยียวยาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕.

^{๑๐} นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาชีวิตและความตาย รุ่นที่ ๖ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการชีวิตและความตายร่วมสมัย ครั้งที่ ๖ เรื่อง ความสุขอยู่ที่ไหน ทำอย่างไรเมื่อสูญเสีย”, (กรุงเทพมหานคร: นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาชีวิตและความตาย รุ่นที่ ๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) (ถ่ายเอกสารเก็บเล่ม).

ความจริงในเรื่องความเจ็บป่วยของตนหรือสิ่งที่สงสัยได้ และในมุมมองศาสนาอิสลามการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายนั้น มีความประสงค์ให้ผู้ป่วยเข้าใจสัจธรรมและกล้าเผชิญกับวาระในช่วงท้ายของชีวิต

๒.๑.๔ พุทธธรรมในการเยียวยาจิตใจผู้ป่วย

พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการนำสู่การเปลี่ยนแปลงและการยกระดับด้านจิตใจของมนุษย์อย่างมาก โดยกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ามีหลักการและวิธีการเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ คือเน้นที่จะศึกษาเพื่อการค้นพบเรื่องธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ แต่ทางพุทธศาสนาเน้นศึกษาเรื่องธรรมชาติภายในตัวมนุษย์ หรือ ธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ คำอธิบายที่มีเหตุผลสามารถพิสูจน์ซ้ำและประจักษ์ชัดถึงผลลัพธ์ที่เป็นความจริงโดยเห็นผลได้ไม่จำกัดกาล ใจความสำคัญทั้งหมดของพุทธธรรมมุ่งพิจารณาถึงสาเหตุแห่งทุกข์และวิถีทางในการดับทุกข์ ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกปัญหาทางจิตใจของมนุษย์ว่า โรคทางวิญญาณ (Spiritual Disease) อันเป็นโรคที่เกิดจากการเห็นผิด ซึ่งเป็นเหตุให้คิดผิด พุติผิด และทำผิด โรคทางวิญญาณนี้เป็นโรคที่มีกันทุกคน ต่างจากโรคทางกาย (Physical Disease) และโรคทางจิต (Mental Disease) ที่เป็นเฉพาะในบางคนและในบางเวลา และโดยเหตุที่คนทุกคนเป็นโรคทางวิญญาณ ทุกคนจึงต้องรักษาเยียวยาในทางวิญญาณโดยใช้ทางออกที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นธรรมะกัมมโอเดียว ซึ่งเป็นบทย่อสรุปจากธรรมะ ๘๔,๐๐๐ เรื่อง มารวมอยู่ในเรื่องเดียวกันที่จะต้องเข้าถึงกันได้ พระพุทธศาสนามองจิตวิทยาในแง่ของการแก้ไขปัญหาและการพัฒนามนุษย์เป็นแนวคิดที่นำแก่นของพุทธธรรม อันได้แก่ อริยสัจสี่ ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ มาประยุกต์และผสมผสานกับกระบวนการทางจิตวิทยา เพื่อช่วยเยียวยาและยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ พุทธธรรมถือเป็นบรมสัจจะ หรือความจริงอันประเสริฐเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ชี้ให้เห็นถึงรากเหง้าของความทุกข์ที่บีบคั้นจิตใจมนุษย์ปรากฏอยู่อย่างซ่อนเร้น เห็นได้ยาก แต่ส่งผลกระทบอยู่ในทุกๆ มิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นชีวิตส่วนตัว การงาน อาชีพ สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งหมด พร้อมทั้งได้เสนอวิธีแห่งการชำระชีวิตและจิตใจให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง คือ ปัญญาอันบริสุทธิ์ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและทรงนำมาสอนเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติมาเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี ที่ผ่านมามาจนถึงในปัจจุบัน พุทธธรรมได้รับการยอมรับว่าเป็น อกาลิโก คือ เป็นธรรมที่ให้ผลได้ไม่จำกัดกาล ยังประโยชน์ต่อบุคคลทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับชั้น พุทธธรรมจึงมีคุณค่าสำหรับมนุษยชาติโดยถ้วนหน้าตามระดับสติปัญญาของบุคคล

พุทธธรรมที่นำมาใช้ในการเยียวยาทางมิตติจิตวิญญาณของผู้ป่วยที่ใช้ มีดังนี้ คือ

๑) อริยสัจ ๔ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ซึ่งเป็นหลักและภาพคลุมใหญ่ โดยนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับผู้ป่วยในแต่ละราย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเห็นทุกข์และรู้ว่าทุกข์นั้นคืออะไร สาเหตุแห่งทุกข์ ผลการดับทุกข์ และวิธีการดับทุกข์^{๑๑} ทั้งนี้ข้อปฏิบัติหรือวิธีในการดับทุกข์คือ มรรค แปลว่าทาง ในที่นี้หมายถึง ทางเดินของใจ เป็นการเดินทางจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์ซึ่งมนุษย์หลงยึดถือและประกอบขึ้นใส่ตนเองด้วยอำนาจของอวิชชา ...^{๑๒} หรืออาจหมายถึง

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

ไตรสิกขา (คือ ข้อปฏิบัติ ๓ ขั้นของการปฏิบัติอบรม กาย วาจา และใจ ซึ่งได้แก่ ศีล อันเป็นพื้นฐานของการรักษากายและวาจาให้ปรกติ สมาธิ เป็นพื้นฐานของการรักษาใจให้ปรกติ และปัญญา เป็นพื้นฐานของการรักษากาย วาจา และใจให้ปรกติ)^{๑๓} อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าโพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมแห่งการตรัสรู้ หรือ ธรรมที่ใช้จัดการทุกข์ ได้แก่ สติ (ความระลึกได้) ธัมมวิจยะ (เพ้นธรรม) วิริยะ (ความเพียร) ปัสสัทธิ (ผ่อนคลาย สงบเย็นกายใจ) สมาธิ (มีใจตั้งมั่น) อุเบกขา (มีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามความเป็นจริง) และปีติ (อิ่มใจ)^{๑๔}

๒) ไตรลักษณ์ เป็นสังฆธรรมที่ชี้ให้เห็นทุกข์ ได้แก่ อนิจจตา (ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา) ทุกขตา (ความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้) และอนัตตตา (ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้)^{๑๕}

๓) พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ เป็นหลักธรรมประจำตัวหรือหลักธรรมพื้นฐานที่ผู้เฝียวยาต้องมี ได้แก่ เมตตา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข) กรุณา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) และอุเบกขา (การรู้จักวางเฉย)^{๑๖}

๔) ปฏิจจนุปบาท เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิด การดำเนินไป และการดับไปของชีวิต รวมถึงการเกิด การดับแห่งทุกข์ด้วย ในกระบวนการนี้สิ่งทั้งหลายจะเกิดขึ้น เป็นอยู่ และดับลงไป ในลักษณะแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันในรูปแบบของวงจร กล่าวคือ เป็นกระบวนการแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ ในกระบวนการปฏิจจนุปบาทนั้น ไม่มีส่วนไหนเป็นปฐมหรือปฐมเหตุ เพราะกระบวนการของชีวิตเป็นวัฏฏะแห่งกิเลสกรรมวิบาก ซึ่งกลายเป็นวัฏสงสาร^{๑๗} ส่วนอิทัปปัจจยตา คือ กฎสูงสุดของธรรมชาติ ที่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกเหนือกฎนี้ไปได้ ซึ่งกฎอิทัปปัจจยตานี้จะเป็นกฎของความจริงของธรรมชาติที่เราทุกคนสามารถรับรู้ได้หรือเข้าใจได้ เพราะเป็นความจริงพื้นฐานง่าย ๆ ที่พบเห็นกันได้จนเป็นของธรรมดา และเป็นกฎที่ทางวิทยาศาสตร์ใช้ในการค้นหาความจริงของธรรมชาติ

๕) การเจริญภาวนา ได้แก่ สมถะ เป็นการทำให้จิตใจแน่วแน่มั่นคงโดยปฏิบัติสมาธิ เจริญเมตตา และวิปัสสนา เป็นการทำให้รู้แจ้งเข้าใจชีวิต ยอมรับชีวิต เข้าไปกำหนดรู้ และกล้าเผชิญ ยอมรับความจริงของชีวิต^{๑๘}

จิตวิทยาเชิงพุทธมีสาระสำคัญอยู่ที่การนำเสนอหลักการตามธรรมชาติของกระบวนการเกิดและดับทุกข์ พร้อมทั้งวิธีการปฏิบัติหรือวิธีการดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงเป้าหมายของการดับทุกข์หรือจัดการปัญหาในจิตใจที่เกิดขึ้นให้หมดสิ้นไป ช่วยขัดเกลাজิตใจให้สามารถมองเห็นและเข้าใจถึงความเป็นจริงตามหลักพุทธธรรม จนสามารถนำความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อให้ความ

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒-๒๕๖.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

ช่วยเหลือทางด้านจิตใจแก่ผู้อื่นซึ่งเป็นกัลยาณมิตรต่อไป หลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจถึงสาเหตุของความทุกข์และประจักษ์แจ้งถึงแนวทางในการดับทุกข์ ก็คือ “อริยสัจ ๔” อันเป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพุทธศาสนาและเป็นแก่นสำคัญของแนวคตินิเวศวิทยาเชิงพุทธ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่มุ่งผลในทางปฏิบัติ สามารถใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างลึกซึ้งและมีหลักธรรมอื่นๆ ผสมผสานและแผ่รวมกันอยู่ คุณค่าที่เด่นของอริยสัจคือ (๑) เป็นวิธีการแห่งปัญญาเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาตามระบบแห่งเหตุผล (๒) เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนเองด้วยปัญญา มีการนำหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ (๓) เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ทุกคน (๔) เป็นหลักความจริงกลาง ๆ ที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิตหรือเป็นเรื่องของชีวิตแท้ ๆ นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมในเรื่องของกฎไตรลักษณ์ (ความไม่เที่ยง ความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติ ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้) ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และอิทัปปัจจยตา / ปฏิจจสมุปบาท (กฎสูงสุดของธรรมชาติที่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ ซึ่งไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกเหนือกฎนี้ได้)

๒.๑.๕ ทฤษฎีการเยียวยาผู้ป่วยระยะสุดท้าย

๑) ทฤษฎีการดูแลของวัตสัน (Watson's Caring Theory) เน้นการดูแลอันเป็นคุณธรรมที่ดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยอาศัยการสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้ให้การดูแลกับผู้ได้รับการดูแล ภายใต้ความรักในความเป็นเพื่อนมนุษย์ที่ให้ความสำคัญทั้งร่างกายและจิตใจอย่างไม่แยกออกจากกัน จนผู้ให้การดูแลสัมผัสถึงพลังแห่งการดูแล อันเป็นความรู้สึกระหว่างถึงการดูแลแล้วได้เกิดขึ้น และส่งผลให้เกิดความรักความเข้าใจผู้อื่น ซึ่งวัตสันเรียกว่า “caring occasion” และนำไปสู่การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคนสองคนภายใต้สนามปรากฏการณ์ (Phenomenal field) ของแต่ละบุคคลที่หลอมรวมกัน จนเกิดความเข้าใจจิตใจระหว่างคนสองคน (Transpersonal) ทำให้คนทั้งสองคนค้นพบความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสาระสำคัญของชีวิต ได้แก่ ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน และความตาย ตามสภาพความเป็นจริงของชีวิต เพื่อให้เกิดยอมรับในตนเอง และยอมรับผู้อื่น เกิดสัมพันธภาพที่นำไปสู่การฟื้นฟู (Healing relationship) ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ผู้ป่วยมีพลังในการคงไว้ซึ่งภาวะสุขภาพ คือ ภาวะที่บุคคลมีความกลมกลืนของร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ แม้ในผู้ป่วยที่หมดหวังจากการรักษาแล้วก็ตาม ในทฤษฎีการดูแลวัตสันได้อธิบายว่า “ความรักอันยิ่งใหญ่ (cosmic love)” ระหว่างเพื่อนมนุษย์เป็นที่ตั้งของการดูแล ผู้ให้การพยาบาลต้อง “ให้การพยาบาลด้วยความรัก” (Caritas nursing) เพราะความรักคือพลังที่ผลักดันให้เกิดกระบวนการบำบัดเพื่อการฟื้นฟูต่อผู้ป่วยและผู้ให้การดูแล ทฤษฎีการดูแลของวัตสันสามารถใช้ในการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม โดยอาศัยปัจจัยการดูแล ๑๐ ประการ (Ten carative factors) ร่วมกับกระบวนการปฏิบัติการด้วยความรักเพื่อการดูแล (Clinical caritas process) ดังนี้

(๑) สร้างระบบค่านิยมการเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นและมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ให้เสมือนเป็นพื้นฐานของความรักที่มีสติ พยาบาลต้องหมั่นสำรวจความคิด ความเชื่อของตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว พึงพอใจในการเป็นผู้ให้ เน้นการให้คุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แก่กันและกัน มีความเมตตาและเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น พยาบาลต้องตระหนักว่า

ผู้ป่วยแต่ละคนต่างก็มีมุมมองของชีวิตที่แตกต่างกัน มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อชีวิตและความเจ็บป่วยที่แตกต่างกัน อันเกิดจากค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และปรัชญาชีวิตที่ต่างกัน ทำให้ผู้ป่วยบางรายสามารถยอมรับความจริงได้ แต่บางรายไม่อาจยอมรับได้ พยาบาลจึงต้องยึดมั่นในค่านิยมเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นและมีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ทำให้พยาบาลมีพฤติกรรมที่แสดงถึงความเข้าใจและยอมรับผู้ป่วย เคารพในความเป็นบุคคลของผู้ป่วยไม่ว่าผู้ป่วยจะอยู่ในสภาพน่ารังเกียจสักเพียงใด มีความอดทนและเพียร เพื่อให้ผู้ป่วยได้ค้นพบตนเองและยอมรับต่อสภาพของตนตามที่เป็นจริง ช่วยให้ผู้ป่วยรู้สึกว่ามีใครสักคนอยู่กับเขาเสมอ ดูแลเอาใจใส่อย่างจริงใจ เสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน ปฏิบัติสิ่งที่ดีที่สุดในให้กับผู้ป่วยและตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยทันที โดยคำนึงอยู่เสมอว่าผู้ป่วยคือ เพื่อนมนุษย์คนหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือและความรัก

(๒) สร้างความศรัทธาและความหวัง พยาบาลคือผู้ที่เข้าใจธรรมชาติของชีวิต ที่ต้องมีความสุขและความทุกข์ ชีวิตอยู่ได้ด้วยพลังของศรัทธาและความหวัง เปรียบเสมือนอำนาจที่ช่วยให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและความเข้มแข็งพอที่จะเผชิญกับความทุกข์ พยาบาลที่คงไว้ซึ่งความศรัทธาและความหวังในชีวิตจะช่วยเสริมสร้างให้ผู้ป่วยมีความศรัทธาและความหวังในการดำรงชีวิตตามสภาพที่เป็นจริงของตน แต่ก่อนเราเชื่อว่ายาเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่ทำให้หายโรค แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่เริ่มมีความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติว่ามีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพของผู้ป่วย และได้พิสูจน์กันจนเป็นที่ยอมรับ เช่น การทำสมาธิ การฝึกสติ การทำจิตบำบัด เทคนิคการให้คำปรึกษา พฤติกรรมบำบัด เป็นต้น และเนื่องจากความศรัทธาความหวังเป็นกระบวนการที่ไม่เคยสิ้นสุด แม้หมดหวังไปแล้วก็ยังสามารถสร้างความหวังใหม่ได้ พยาบาลจึงต้องปลูกฝังความหวังให้กับผู้ป่วยอยู่เสมอ และควรเป็นความหวังที่เห็นเป็นรูปธรรมและมีความเป็นไปได้ ส่วนความศรัทธาในศาสนานั้น พยาบาลควรประเมินว่าผู้ป่วยมีความเชื่อเกี่ยวกับความการมีชีวิตอย่างไร สัมพันธ์กับความศรัทธาที่มีต่อศาสนาหรือไม่ พยาบาลจึงควรจะให้ผู้ป่วยมีสิทธิเลือกวิธีการสร้างศรัทธาและความหวังความเชื่อของเขา

(๓) ปลูกฝังความไวต่อความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น / ปลูกฝังการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ และการหลอมรวมตนเองให้ก้าวพ้นอัตตาแห่งตน วัตถุประสงค์เสริมให้มีการระบายความรู้สึกออกมาอย่างเปิดเผย อันเป็นพฤติกรรมที่สำคัญเพื่อก้าวพ้นอัตตาแห่งตน และช่วยให้การดูแลประสบความสำเร็จ หนทางที่พยาบาลจะพัฒนาให้ตนเองมีพฤติกรรมที่ไวต่อความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นคือการรู้ตัวอยู่เสมอถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตนในขณะนั้น ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่การมองเข้าไปในตนเองและรับรู้ตนเองตามสภาพที่เป็นจริง พยาบาลที่มีการพัฒนาตนเองให้ไวต่อการรับรู้ตนเอง ก็จะสามารถรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี และเข้าใจการมองโลก เข้าใจวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของผู้ป่วยที่อาจแตกต่างกับพยาบาล

(๔) สร้างสัมพันธภาพการช่วยเหลืออย่างไว้วางใจ / สร้างสัมพันธภาพ คงไว้ซึ่งสัมพันธภาพแห่งการช่วยเหลืออย่างไว้วางใจ โดยการให้การเกื้อหนุนดูแล เอาใจเขามาใส่ใจเรา ให้ความรู้สึกอบอุ่น เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของการสร้างสัมพันธภาพในการช่วยเหลือและไว้วางใจซึ่งกันและกัน

(๕) ส่งเสริมและยอมรับความรู้สึกทางบวกและทางลบ พฤติกรรมของมนุษย์มีอิทธิพลต่อความคิด การตัดสินใจ และพฤติกรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พยาบาลควรมีโอกาสแสดงออกถึงความรู้สึกทั้งทางบวกและทางลบ ถ้าพยาบาลสามารถแสดงออกถึงความรู้สึกของตนเองตามที่เป็นจริง

ไม่ว่าจะเป็นด้านบวกหรือลบ พยาบาลจะค่อย ๆ พัฒนาในการรู้จักตนเอง และยอมรับตนเองตามที่เป็นจริง ทำให้มีใจเปิดกว้างในการยอมรับความรู้สึกรู้สึกของผู้ป่วยทั้งทางบวกและลบได้เช่นกัน

(๖) ใช้วิธีการแก้ปัญหาและตัดสินใจอย่างเป็นระบบ เพื่อการตัดสินใจและช่วยเหลือผู้ป่วยและผู้เกี่ยวข้องได้รับการดูแลที่มีประสิทธิภาพ พยาบาลจำเป็นต้องอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific problem solving) มาช่วยในการตัดสินใจ โดยเริ่มจากการประเมินปัญหา ทั้งทางด้านร่างกาย จิตสังคม และจิตวิญญาณ พยาบาลจึงต้องรู้จักประเมินโดยการถาม พูดคุย และสังเกต ทั้งจากตัวผู้ป่วยและญาติ เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมทั้งองค์รวมของผู้ป่วย และนำมาวางแผนการพยาบาล โดยนำข้อมูลและปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนให้มากที่สุด โดยเฉพาะข้อมูลด้านจิตสังคม ความเชื่อ และความผูกพันทางใจของผู้ป่วย เป็นแหล่งของความหวังและกำลังใจสำหรับผู้ป่วย เพราะการใช้ข้อมูลด้านร่างกายอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับผู้ป่วย หลังจากนั้นจึงนำแผนที่ได้วางไว้มาปฏิบัติและประเมินผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

(๗) ส่งเสริมการเรียนรู้การสอนที่เข้าถึงจิตใจผู้อื่น พยาบาลจะต้องอยู่ทั้งในบทบาทของผู้เรียนและผู้สอน เพื่อที่จะทราบปัญหาของผู้ป่วยโดยการสังเกตและเรียนรู้จากผู้ป่วย โดยเฉพาะการสร้างความรู้สึกร่วมในสถานการณ์ของผู้ป่วย พยาบาลที่มีส่วนรับรู้ในความรู้สึกรู้สึกของผู้ป่วยจะทราบว่าควรสอนและบอกผู้ป่วยอย่างไร และเวลาใดที่จะเหมาะสม เพื่อลดความวิตกกังวลจากความไม่แน่นอนของโรคและเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเป็นการช่วยให้ผู้ป่วยเกิดความสมดุล คือสามารถประคับประคองสถานการณ์ และมีกลไกในการเผชิญกับปัญหา ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญช่วยเหลือผู้ป่วยให้สามารถเผชิญกับความเครียด อันเนื่องมาจากความเจ็บป่วยได้ รวมทั้งพยาบาลไม่ควรปิดบังความจริงกับผู้ป่วย แม้การปิดบังความจริงอาจก่อให้เกิดประโยชน์ในผู้ป่วยบางรายและในบางเวลา แต่ถึงอย่างไรผู้ป่วยจะสามารถรับรู้ความจริงได้เอง จากการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลรอบข้าง การเปลี่ยนแปลงของร่างกายและวิธีการรักษา การไม่ปิดบังความจริงต่อกันทำให้ผู้ป่วยมีโอกาสดำรงชีวิตตามแบบแผนที่ต้องการได้

(๘) ประคับประคอง สนับสนุน และแก้ไขสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ จิตสังคม และจิตวิญญาณ พยาบาลต้องประเมินและเฝ้าอำนวยความสะดวกปรับตัวของผู้ป่วย เพื่อให้ประคับประคองความสมดุลของสุขภาพภายใต้สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม สิ่งแวดล้อมสำหรับผู้ป่วยมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการดำรงชีวิตและการฟื้นฟูของผู้ป่วย เช่น ประสพการณ์เกี่ยวกับการเจ็บป่วย สภาพแวดล้อมในหอผู้ป่วย ระบบสังคม ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม การสนับสนุนของผู้ดูแล ครอบครัว ญาติมิตร รวมทั้งบุคลากรในทีมสุขภาพ เป็นต้น

(๙) พึงพอใจที่จะช่วยเหลือเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลอื่น พยาบาลต้องตอบสนองความต้องการทุกด้านโดยเริ่มจากความต้องการระดับพื้นฐานก่อน แล้วค่อย ๆ เพิ่มความต้องการที่สูงขึ้นจากความต้องการทางชีวภาพ ทางกาย-จิต ทางจิต-สังคม และทางด้านสัมพันธภาพ ภายในระหว่างบุคคลไปจนถึงความต้องการด้านการยอมรับ วัตถุประสงค์บ่งชี้ว่าความต้องการเป็นสิ่งที่มีค่ากับมนุษย์เสมอมาไม่มีที่สิ้นสุดตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ที่พยายามให้บรรลุถึงความต้องการนั้น ความต้องการของผู้ป่วยก็เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ว่าผู้ป่วยต้องการการดูแลด้านจิตใจอย่างมากและมีความต้องการด้านจิตวิญญาณสูง การให้ผู้ป่วยได้สมหวังในชีวิตโดยการตอบสนองความต้องการอย่างดีที่สุดที่สุดในสิ่งที่เป็นไปได้ จะทำให้

ผู้ป่วยเกิดความผาสุกและพัฒนาการเจริญเติบโตภายในให้มีความกลมกลืนกับผู้อื่น สิ่งแวดล้อม และจากไปอย่างสงบ

(๑๐) ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น-พลังที่มีอยู่ / เปิดรับพลังทางจิตวิญญาณสิ่งลึกลับและยังไม่มีคำอธิบายอันเกี่ยวกับการมีชีวิตและความตาย ปัจจัยการดูแลและกระบวนการปฏิบัติการด้วยความรักเพื่อการดูแลข้อนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและเข้าใจยากที่สุด ทั้งนี้เพราะศาสตร์สมัยใหม่ไม่สามารถให้คำตอบได้ถึงถึงความสำคัญของชีวิตและการเสียชีวิต เพราะการมีชีวิตไม่ใช่เพียงการอยู่และแก้ไขปัญหากแต่การมีชีวิตยังเป็นความลึกลับซับซ้อนที่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ ด้วยความมีสติแห่งความรัก พยาบาลต้องยอมรับในปาฏิหาริย์ (Allow for a miracle) ผู้ป่วยมักจะมีคุณสมบัติที่ว่า วิตรกกังวลต่อสภาพที่ต้องมีชีวิตอยู่ระหว่างความเป็นกับความตาย ความเจ็บป่วยที่ประสบกับความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมาน ทำให้ผู้ป่วยไขว่คว้าที่จะค้นหาความหมายของชีวิต ถ้าหากไม่ได้รับการดูแลการประคับประคองที่ดี ผู้ป่วยมักจะปฏิเสธความเจ็บป่วย พลังจิตวิญญาณเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของชีวิตตามสถานภาพของการเป็นมนุษย์ที่ต้องมีเงื่อนไขและข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะข้อจำกัดที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องประสบกับความตาย พยาบาลเป็นแหล่งที่มีคุณภาพและเป็นความแข็งแกร่งสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้าย เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและให้การดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยอยู่ตลอดเวลา พยาบาลจึงต้องค้นหาความหมายของชีวิตจากประสบการณ์ของตนในแต่ละวัน มีความเข้าใจในชีวิตและความเป็นไปของโลก มีพลังสติปัญญา พลังจิต และพลังกายที่ได้จากปรัชญา ความเชื่อ วัฒนธรรม การศึกษา และประสบการณ์ชีวิตของพยาบาล เพื่อถ่ายทอดพลังนี้ให้กับผู้ป่วยและสนับสนุนช่วยเหลือผู้ป่วยในการเสริมสร้างพลังให้แก่ตนเอง เพื่อบำบัดเยียวยาตนเองและพัฒนาแก่นที่อยู่ภายในตน (inner self) ให้แข็งแกร่งในการเผชิญกับภาวะของโรค ความทุกข์ทรมานและความตาย รักษาความกลมกลืนทั้งภายในและภายนอกตนให้คงอยู่จวบจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต และได้จากไปอย่างสงบ สิ่งที่พยาบาลควรปฏิบัติ ได้แก่ ช่วยผู้ป่วยให้ค้นพบคุณค่าของประสบการณ์ในอดีต ความศรัทธาในศาสนา ปรัชญา และสิ่งที่ดีงาม โน้มนำให้ผู้ป่วยค้นหาแก่นของชีวิต เข้าใจชีวิต และกำหนดเป้าหมายชีวิตในระยะเวลาที่มีอยู่จำกัด แนะนำและให้โอกาสผู้ป่วยแสดงออกซึ่งความเชื่อทางศาสนา แสดงความรัก และมีสัมพันธภาพกับครอบครัวหรือผู้ที่เป็แหล่งของความหวังและกำลังใจ นำผู้ป่วยให้ค้นพบแหล่งพลังจิตวิญญาณของตน ค้นพบสัจธรรมของชีวิต และนำเข้าสู่การใช้ระยะเวลาในช่วงสุดท้ายของชีวิตอย่างมีคุณค่า^{๑๙}

^{๑๙} จิน วัตสัน (Dr. Jean Watson), **ทฤษฎีการดูแลของวัตสัน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.bangkokbiznews.com/home/detail/life-style/health/20111023/4153 [๑๓ ธ.ค.๒๕๕๓].

๒) ทฤษฎีการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม (Holistic Approach)

การดูแลแบบองค์รวมเป็นการดูแลด้านร่างกาย จิตใจและอารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งถือผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง โดยเลือกวิธีการรักษาพยาบาลแบบองค์รวม ให้การรักษาแบบประคับประคอง (Palliative Care) เพื่อให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ดี^{๒๐}

การพัฒนาระบบการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม และการพัฒนาจิตบริการด้วยหัวใจของความเป็นมนุษย์ จะสร้างโอกาสเพื่อเป็นการพัฒนาคนทั้งคน (Holistic view) อย่างเป็นองค์รวมทั้งร่างกาย จิตใจและอารมณ์สังคม และจิตวิญญาณ ให้มีจิตบริการด้วยหัวใจความเป็นมนุษย์ ในที่นี้จะเน้นไปที่ผู้มีความเข้าใจถึงการบริการในมิติของความเป็นมนุษย์ สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อให้บริการด้วยความมีสติ ปัญญา เอาใจใส่ พึงพาอาศัยกัน เสียสละ พินิจอุปสรรคด้วยความอดทนอดกลั้นต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มุ่งเน้นการเสียสละ ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ มีการแบ่งปันทั้งร่างกาย แรงใจ รวมทั้งสิ่งของและเวลา ที่สามารถจะช่วยเหลือกันได้ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นหรือสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความสุขมากขึ้น ด้วยความเต็มใจ สมควรใจ ตั้งใจทำ และเสียสละ โดยไม่หวังผลตอบแทน แต่หวังเพียงเพื่อเป้าหมายการดูแลแบบองค์รวม และการพัฒนาจิตบริการด้วยหัวใจความเป็นมนุษย์เท่านั้น^{๒๑}

๓) ทฤษฎีการให้คำปรึกษา (Theory of Counseling)

เป็นการเยียวยาจิตใจผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ได้ผลสัมฤทธิ์มากที่สุด เช่น การสอบถามถึงสภาพจิตใจของผู้ป่วยในขณะนั้น หรือการเข้าถึงปัญหาต่าง ๆ ในจิตใจผู้ป่วย เพื่อให้ผู้เยียวยาสามารถชี้ชวนให้ผู้ป่วยเข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริงได้ ซึ่งทำให้ผู้ป่วยยอมรับและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ผู้ป่วยก็จะมีสุขภาพจิตดีและมีความสุข^{๒๒}

การให้การปรึกษาเชิงบำบัดแนวเกสตัลท์ เป็นการบำบัดทางประสบการณ์ซึ่งส่วนใหญ่เน้นที่การมีสติหรือการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น และการทำงานของกายกับใจที่ควบคู่กันไป กล่าวคือ เป็นการทำงานของความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ที่รวมกันเป็นกระแสธาร ลักษณะของจิตบำบัดแนวเกสตัลท์จึงเป็นแบบ Holistic Approach และผู้ให้บริการปรึกษาควรพยายามให้ผู้รับบริการตระหนักในปัจจุบันมากกว่าที่จะคิดถึงประสบการณ์^{๒๓}

๔) ทฤษฎีการดูแลแบบประคับประคอง (Palliative Care)

การดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง หมายถึง แนวทางปฏิบัติในการดูแลแบบประคับประคอง ที่มุ่งให้ผู้ป่วยมีความสุขสบาย โดยให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ไม่พยายามเร่งรัดหรือเหนี่ยวรั้งการตาย พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและญาติเพื่อเผชิญกับปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับความเจ็บป่วยที่คุกคามชีวิต ผ่านกระบวนการป้องกันและบรรเทาความทุกข์ทรมาน โดยใช้การ

^{๒๐} Di Mola G, Le cure palliative, Approccio assistenziale ai malati terminali, (Floriani: Milano, 1987), p. 9.

^{๒๑} ดุราละเอียดโน พระไพศาล วิสาโล, การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, หน้า ๒๓๙-๒๕๑.

^{๒๒} ปราโมทย์ เชาว์ศิลป์, จิตบำบัดชนิดอิงทฤษฎีจิตวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมนักจิตบำบัดแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๒๓} เบญจมาศ กลิ่นดี, ทฤษฎีการให้การปรึกษาเชิงบำบัดแนวเกสตัลท์ (Gestalt Therapy), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.l3nr.org/posts/346870> [๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗].

ตรวจพบแต่เนิ่น ๆ การประเมินและการรักษาอาการเจ็บป่วยครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ เคารพสิทธิผู้ป่วย พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและญาติ เพื่อกล้าเผชิญกับปัญหาที่คุกคามอยู่^{๒๔}

๕) ทฤษฎีสภาพองค์รวม (Holistic Health)

การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม หมายถึง การดูแลสุขภาพบุคคลให้มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย จิตใจและอารมณ์ สิ่งแวดล้อม และสังคม รวมทั้งความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ตามความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคม

สุขภาพแบบองค์รวม (holistic health) เป็นแนวคิดที่ได้จากแนวคิดเกี่ยวกับความต่อเนื่องของสุขภาพโดยนำมาผสมผสานกับความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ สุขภาพแบบองค์รวมนี้เชื่อว่าคนทั้งคนเป็นภาพรวมไม่ใช่การนำเอาส่วนต่าง ๆ มาประกอบกัน และพิจารณาว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อคนนั้นจะกระทบต่อคนโดยส่วนรวมไม่ใช่ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย การพยาบาลแบบองค์รวมนั้นพยาบาลจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยม การดำเนินชีวิต และพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชาชนหรือผู้มารับบริการ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นองค์รวมของบุคคลเพื่อให้คำแนะนำหรือการช่วยเหลือ ต้องเป็นการช่วยคนซึ่งเป็นองค์รวมของร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ วิญญาณ และสิ่งแวดล้อม โดยพยาบาลจะต้องมีความตระหนักในความเป็นบุคคลของคนอื่น ให้เวลา รู้จักการเป็นผู้ฟัง แสดงถึงความเคารพผู้รับบริการในฐานะบุคคล^{๒๕}

การดูแลสุขภาพจึงสนใจด้านร่างกายและจิตใจ รวมถึงมิติของสังคมและจิตวิญญาณ ทักษะการแพทย์องค์รวมมองว่าร่างกายและอวัยวะเป็นระบบที่มีชีวิต ซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน มองว่าเป็นความสอดคล้องหนึ่งเดียวที่ยิ่งใหญ่^{๒๖}

จากทฤษฎีการเยียวยาผู้ป่วยระยะสุดท้าย จะเน้นการดูแลผู้ป่วยทั้งด้านร่างกาย จิตใจและอารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นการดูแลแบบองค์รวมเชิงพุทธ โดยมีการรักษาแบบประคับประคอง (Palliative Care) ร่วมด้วย ให้ผู้ป่วยสามารถเข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริง ยอมรับสามารถจัดการปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้น และกล้าเผชิญกับปัญหาที่อยู่เบื้องหน้าได้ เพื่อให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถพึ่งพาตนเองได้

^{๒๔} เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี, วิรัช วุฒิภูมิ และสิรินทร์ ศาสตรนุรักษ์, วิถีแห่งการคลายทุกข์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓-๑๐.

^{๒๕} ทศนา บุญทอง, “มโนคติในการพยาบาลแบบองค์รวม”, ในการประชุมวิชาการ คณะพยาบาลศาสตร์ ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒-๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๑, (ปรัชญาองค์รวมและความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ ณ ห้องบรรยาย จุลชีววิทยา คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล, ๒๕๓๑) (เอกสารอัดสำเนา).

^{๒๖} วิจิต เปานิล, พุทธกระบวนทัศน์เพื่อสุขภาพและการเยียวยาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙-๕๐.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทั่วไป

๒.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของจิตอาสาทั่วไป

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของจิตอาสาไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายคำว่า “จิตสำนึก” (เช่น จิตสำนึกต่อศาสนา) คือ ความตระหนักในหน้าที่ของศาสนิกชนพึงปฏิบัติต่อศาสนา หรือ จิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม จึงเป็นอีกคำหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “จิตอาสา”^{๒๗}

เทพ สงวนกิตติพันธ์ ให้ความหมายของจิตอาสาว่า เป็นจิตใจที่มีความต้องการในการที่จะทำงานสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความเต็มใจและสมัครใจ การเสียสละเปรียบเสมือนยาวิเศษที่ช่วยลดอาการของโรคเห็นแก่ตัวและช่วยลดทอนตัวตนหรืออัตตาของคนเราลงได้เป็นอย่างดี ถือว่าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นหรือนึกถึงส่วนรวม และยังช่วยเป็นกลยุทธ์ในการสร้างพฤติกรรมจิตบริการให้เกิดขึ้นกับผู้ให้บริการที่ดี เพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้า^{๒๘}

มิชิตา จำปาเทศ รอดเจริญ ได้ให้ความหมายของจิตอาสาว่า คือ การเป็นผู้มีใจรักที่จะทำงานนั้น ๆ สนใจงานด้านสังคม ยินดีทำด้วยความเต็มใจ เป็นจิตที่ต้องการให้ผู้อื่น ตั้งแต่การให้เงินให้สิ่งของ จนกระทั่งให้แรงงาน แรงสมอง หรือเรียกว่าอาสาสมัคร เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและให้งานนั้นลุล่วงด้วยดี ช่วยให้ผู้อื่นหรือสังคมมีความสุขมากขึ้น การให้หรือเสียสละนี้สามารถทำไปได้จนถึงการเสียสละความเป็นตัวตนหรืออัตตาของเราลงไปเรื่อย ๆ^{๒๙}

ชลลดา ทองทวี กล่าวถึงความหมายของจิตอาสา คือ กิจกรรมอาสาสมัครเป็นกระบวนการของการฝึก “การให้” ที่ดี เพื่อขัดเกลา ละวางตัวตน และบ่มเพาะการรักผู้อื่นโดยไม่มีเงื่อนไข เป็นการยอมสละตนเพื่อรับใช้และช่วยเหลือผู้ที่ประสบกับความทุกข์ยากลำบากในวิถีของพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา^{๓๐}

วลัยรัตน์ ยิ่งดำนุ่น ได้กล่าวว่า จิตอาสา (จิตสำนึก) เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่แสดงออกถึงภาวะทางจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด ความปรารถนาต่าง ๆ เป็นภาวะทางจิตตื่นตัวและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้งห้า เป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชัน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๒.

^{๒๘} เทพ สงวนกิตติพันธ์, ศศม. (จิตวิทยาการปรึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, การให้บริการด้วยเทคนิคการปรึกษาเชิงจิตวิทยา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/udon/upload/Documents/service.doc> [๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗].

^{๒๙} มิชิตา จำปาเทศ รอดเจริญ, (๒๖ ธ.ค. ๕๗), “คอลัมน์การบริหารงานและการจัดการองค์กร”, ประชาชาติธุรกิจ, [ออนไลน์], ตอนที่ ๓๘, แหล่งที่มา: http://www.truelookpanya.com/new/cms_detail/knowledge/27586/ [๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗].

^{๓๐} ชลลดา ทองทวี, (๓๐ ก.ค. ๕๙), “เครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา: จากจิตเล็กสู่จิตใหญ่ การเรียนรู้ในงานอาสาสมัคร”, โพสต์ทูเดย์, [ออนไลน์], บทความที่ ๗, แหล่งที่มา: http://jittapanya.blogspot.com/2006/09/blog-post_115849969911280252.html [๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗].

ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่รวมตัวกันขึ้น และมีความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น และ ประเมินค่าสิ่งเหล่านั้นออกมาเป็นจิตสำนึก^{๓๑}

กล่าวได้ว่า “จิตอาสา” เป็นการใช้จิตใจและแรงกายทำเพื่อส่วนรวม เป็นการกระทำด้วยความเต็มใจหรือด้วยใจ โดยไม่ใช้เงินแต่เป็นการใช้แรงกายเข้าแลกด้วยความสมัครใจ เป็นจิตที่คิดถึงผู้อื่น ทำด้วยใจที่เป็นสุขและตนเองก็เป็นสุขด้วย ไม่ใช่ทำเพื่อผู้อื่นแล้วตนเองกลับเครียด วิตกกังวลหรือ ระบายผู้อื่น ช่วยลดความเห็นแก่ตัว และความเป็นตัวตนลง ซึ่งสะสมเป็นจิตสำนึกของตนเอง

ความสำคัญของจิตอาสา

ในสภาพสังคมปัจจุบัน มีคนต้องการความช่วยเหลือในรูปแบบหลากหลาย จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กรจิตอาสา การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเองจะทำให้รู้สึกถึงความอึดใจ มีความสุขที่ได้จากการให้ ซึ่งเป็นการทำบุญที่พระพุทธศาสนาสรรเสริญ

สมพงษ์ สิงหะพล กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นความรู้สึกนึกคิดภายในบุคคลและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยการเรียนรู้ จิตสำนึกเมื่อเกิดขึ้นแล้วยากนักที่จะหยุดหรือหมดหายไป คนที่มีจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึกนั้น และใช้จิตสำนึกของตนเพื่อประโยชน์ต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคคลที่มีจิตสำนึกด้านระเบียบวินัยจะไม่ซบถผิดกฎหมายจราจร บุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะจะไม่ขีดเขียนในสถานที่สาธารณะ^{๓๒}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมว่า เด็กช่วงแรกเกิดจนถึงก่อน ๑๐ ขวบ เป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการรับการปลูกฝัง และส่งเสริมจริยธรรมและวัฒนธรรมเป็นอย่างดี เพราะเด็กยังเป็น “ไม้อ่อนที่ดัดง่าย” ฉะนั้น การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการทางร่างกาย โดยเฉพาะเหมาะสมกับพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก จะเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ได้มาก^{๓๓}

วลัยรัตน์ ยิ่งดำนุ่น กล่าวว่าการปลูกฝัง ส่งเสริม หรือพัฒนา ให้เด็กมีจิตสำนึกด้านสาธารณะด้วยวิธีการต่าง ๆ จะทำให้เด็กมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวม มีการใช้สมบัติของส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่า ใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้กับผู้อื่น เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ปัญหาที่เกิดจากการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่าง ๆ จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลง และจะนำมาสู่สังคมที่พัฒนาขึ้น^{๓๔}

^{๓๑} วลัยรัตน์ ยิ่งดำนุ่น, “การศึกษามูลสัมฤทธิ์ของโครงการจิตอาสา: กรณีศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบางมดวิทยา สี่ลูกหวาดจวนอุบลรัตน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๓๒} สมพงษ์ สิงหะพล, เอกสารการสอนรายวิชาพฤติกรรมการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย, (นครราชสีมา: สถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^{๓๓} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จริยธรรมของเยาวชนไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

^{๓๔} วลัยรัตน์ ยิ่งดำนุ่น, “การศึกษามูลสัมฤทธิ์ของโครงการจิตอาสา: กรณีศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบางมดวิทยา สี่ลูกหวาดจวนอุบลรัตน์”, หน้า ๕๙.

ความสำคัญของจิตอาสา คือ การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เป็นความรับผิดชอบที่ตนมีอยู่ตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งอยู่ในจิตใจและส่งผลสู่การกระทำภายนอก และกลายเป็นความรู้สึกนึกคิดของตนจนเป็นจิตใต้สำนึกภายในของบุคคลนั้น ๆ ช่วยสร้างความเอื้ออื้อใจและมีความสุขจากการเป็นผู้ให้

๒.๒.๒ ลักษณะของจิตอาสาทั่วไป

ลักษณะจิตอาสา หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่าหรือการให้คุณค่าแก่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณะ ที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของหรือเป็นสิ่งที่คนในสังคมเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิดหรือการกระทำที่แสดงออกมา โดยพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออก มีนักวิชาการกล่าวถึงลักษณะของจิตอาสา ดังนี้

ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์ จากการทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของจิตอาสาของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่าองค์ประกอบของจิตอาสา มี ๓ องค์ประกอบ คือ ๑) การช่วยเหลือผู้อื่น ได้แก่ การช่วยแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น การอำนวยความสะดวกให้กับผู้อื่น และการแบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่น ๒) การเสียสละต่อสังคม ได้แก่ การสละเงิน แรงกาย เพื่อผู้อื่นและสังคม และการสละเวลาและการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ๓) ความมุ่งมั่นพัฒนาสังคม ได้แก่ การสนใจในปัญหาและการเปลี่ยนแปลงพร้อมทั้งเสนอความคิดที่จะพัฒนาสังคมและการร่วมพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสา เพื่อสังคมอย่างสร้างสรรค์และหลากหลาย^{๓๕}

สรุปได้ว่า คุณลักษณะจิตอาสาทางจิตใจของบุคคลจะมีองค์ประกอบด้านการช่วยเหลือผู้อื่นมากที่สุด การเสียสละต่อสังคมรองลงมา และด้านความมุ่งมั่นพัฒนาสังคม ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตอาสา คือ ปัจจัยด้านสังคม/ชุมชนครอบครัว เพื่อน สื่อมวลชน โรงเรียน/ครู และปัจจัยด้านนักเรียน ตามลำดับ

ชาย โพธิ์สีตา และลัดดาวัลย์ เกษมเนตร กล่าวถึงพฤติกรรมที่แสดงออก ใน ๓ ประเด็นตามนิยามความหมายจิตสาธารณะ ดังนี้ คือ

๑) หลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม กำหนดตัวชี้วัดจากการดูแลรักษาของส่วนรวม ใช้ของส่วนรวมแล้วเก็บเข้าที่ ลักษณะการใช้ของส่วนรวมรู้จักใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัด

๒) ถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ กำหนดตัวชี้วัดจากการทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และหรือการรับอาสาที่จะทำบางอย่างเพื่อส่วนรวม

๓) การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม กำหนดตัวชี้วัดจาก

^{๓๕} ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์, “การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของจิตอาสาของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์), ๒๕๕๐.

(๑) การไม่ยึดครองของส่วนรวมนั้นมาเป็นของตนเอง

(๒) การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้สามารถใช้ของส่วนรวมนั้น^{๓๖}

กล่าวได้ว่าไม่ว่าการกระทำสิ่งใด ๆ ต่อของส่วนรวม ควรดูแลรักษาเสมือนเป็นของของเรา รับอาสาทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ และเคารพสิทธิของผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตอาสา

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจญร ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตอาสาว่า จิตอาสา จิตสาธารณะ หรือ จิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) มาจากคำว่า

๑) P = Professional ทำงานแบบมืออาชีพ คนไทยทุกคนที่คิดใหม่ ทำใหม่จะต้องเป็นมืออาชีพ รู้ในหน้าที่ ๆ รับผิดชอบ รู้รอบในงานที่เกี่ยวข้อง ต้องพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา หาความรู้ใหม่เสมอ

๒) U = Unity เอกภาพ ค่านิยมใหม่ต้องเป็นไปในทิศทางของความสามัคคีในหมู่คณะ ไม่อิจฉาริษยากัน ควรจะฝึกการทำงานเป็นทีม เพราะการที่คนในองค์กรมีเอกภาพ จะช่วยให้การขับเคลื่อนภาระงานเพื่อมวลประชาเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในความเป็นเอกภาพก็ยอมให้มีความแตกต่างได้ แต่อย่าแตกแยก

๓) B = Believe ความเชื่อ คนไทยทุกคนจะต้องทำงานด้วยความเชื่อ เชื่อคำสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง แล้วยึดให้มั่น ถ้าคนไทยทุกคนขาดแล้วซึ่งความเชื่อ การทำงานก็จะขาดพลัง

๔) L = Locally ภูมิปัญญาท้องถิ่น คนไทยทุกคนจะต้องเป็นผู้ที่เชื่อ และศรัทธาในความเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ของภูมิปัญญาไทย ลดความเชื่อทันสมัยนิยมลง จะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ และเข้ากับบริบทของสังคมไทย คนไทยทุกคนต้องเลิกล้มภูมิปัญญาของคนในระดับรากหญ้า แล้วหันไปสู่วิถีของการเรียนรู้ร่วมกัน เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในชุมชน

๕) I = Integrity ความซื่อสัตย์ คนไทยทุกคนจะต้องยึดเอาความซื่อสัตย์เป็นที่ตั้ง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม คิดดี ทำดี เพื่อชาติ งานทุกชิ้นจะต้องตรวจสอบได้และมีความโปร่งใส

๖) C = Creative สร้างสรรค์ ทุกคนจะต้องคิดและทำงานที่สร้างสรรค์พัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นกับสังคม ต้องไม่หยุดนิ่ง เพื่อประชาชนและประเทศชาติ

การมีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะนั้น เป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล จิตสำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกทางสังคม อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก

ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะที่ลึกซึ้งที่มีผลต่อจิตสำนึกด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดละน้อย ทำให้เกิดสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับ

^{๓๖} ขยาย โพธิ์สิตา และลัดดาวัลย์ เกษมเนตร, จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้า ๒-๓, ๑๔-๑๕.

สำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก อาทิ การไปโรงเรียนไปทำงาน ดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน รับรู้เหตุการณ์บ้านเมือง ขับรถฝ่าการจราจรที่แออัด เป็นต้น

ปัจจัยภายใน ความสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคลในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมสำนึกเหล่านั้น^{๓๗}

ดังนั้น จิตอาสาหรือจิตสำนึก ไม่สามารถแยกแยะได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายใน หรือภายนอกเพียงอย่างเดียวใดอย่างหนึ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จิตสำนึกจากภายนอกเข้ามาโดยธรรมชาติ มีผลต่อความรู้สึกของตนแล้วกลายเป็นจิตสำนึก แต่จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความตั้งใจ จากปัจจัยภายในและภายนอกกลายเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน โดยการกระทำของตนต้องมีความรับผิดชอบ ไม่ให้เกิดผลกระทบและเกิดความเสียหายต่อส่วนรวม และช่วยสังคมในการรักษาของส่วนรวม โดยเน้นการช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละต่อสังคม และความมุ่งมั่นพัฒนา ถือว่าเป็นความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ประเภทของจิตอาสาทั่วไป แบ่ง ๔ ประเภท ดังนี้

๑) สร้างวินัยในตนเอง มีส่วนร่วมในสังคม รับผิดชอบต่อสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคม

๒) ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ตระหนักเสมอว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของสังคม ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมในการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวมทั้งต่อประเทศชาติและต่อโลก

๓) ตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคม คิดเสมอว่าเป็นปัญหาของตนเองเช่นกัน

๔) ยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะทุกศาสนาล้วนสอนให้เราทุกคนทำความดี ทำให้เราสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทหรือลักษณะของจิตอาสาทั่วไป ดังนี้

แซมมวล โอลินเนอร์ (Samuel Oliner) ทำการศึกษากลุ่มบรรเทาสาธารณภัยต่าง ๆ ๖ กลุ่ม พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นั้นมีอยู่หลายด้านด้วยกัน เช่น ได้รับแบบอย่างที่ดีจากผู้ปกครอง มีความกล้าหาญ ความเข้าใจและเห็นใจผู้อื่น ความใส่ใจ การมีศีลธรรม ไม่ปรารถนาที่จะเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ เคารพตนเอง รับผิดชอบต่อสังคม พึงพอใจในตนเอง รักความยุติธรรม เชื่อว่าทุกอย่างแก้ไขได้ ใส่ใจหลักศาสนา รู้สึว่าการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ต้องการช่วยเหลือชุมชน ต้องการความใกล้ชิด พัฒนาตนเอง และลดความรู้สึกผิด^{๓๘}

แมทธิว แฮมิลตัน และแอฟชาน ฮัสเซน (Mathew Hamilton and Afshan Hussain) กล่าวถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในบทความเรื่อง “วิวัฒนาการทางพันธุกรรมของพฤติกรรมทางสังคม”

^{๓๗} ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัญจร, *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

^{๓๘} Samuel Oliner, “Extraordinary Acts of Ordinary People: Faces of Heroism and Altruism” in http://www.altruisticlove.org/docs/s_oliner.html. October 3, 1999. [๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๗].

ในวารสาร Journal of theoretical Biology ได้เสนอข้อคิดที่ดัดแปลงมาจากแนวคิดของชาร์ลส์ ดาร์วิน ที่ว่า พฤติกรรมการเสียสละของสิ่งมีชีวิตเพื่อการอยู่รอดของส่วนรวมหรือการอยู่รอดร่วมกัน ในวงศาณณชาติ (Inclusive Fitness) หมายถึง การเสียสละเพื่อลูก ๆ แล้ว ยังเสียสละเพื่อเครือญาติ เพื่อให้คงไว้ซึ่งการสืบของวงศ์ตระกูล ทฤษฎีของแฮมิลตันนี้ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมการเสียสละให้กับคนที่ไม่ใช่ญาติได้ เพราะแท้จริงแล้วในสังคมนี้มีพฤติกรรมการช่วยเหลือบุคคลอื่น ๆ แม้ไม่เคยรู้จักมาก่อนหรืออยู่ห่างไกลกันก็ปรากฏอยู่ด้วย^{๓๙}

โรเบิร์ต ล.คิกเคอเบอเกอร์ (Roberta L. Knickerbocker) กล่าวว่า ความรู้สึกเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พฤติกรรมเพื่อสังคม (Prosocial Behavior) ก็เป็นอีกมุมมองหนึ่งที่อธิบายได้ถึง การเข้ามาเป็นอาสาสมัครของผู้คน โดยพฤติกรรมการเพื่อสังคมนั้นประกอบด้วยค่านิยมที่สำคัญ ดังนี้

(๑) ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility)

(๒) ความเสมอภาค (Equity)

(๓) การเสนอสนอง (Reciprocity)^{๔๐}

วิกเตอร์ เอช วีรูม (Victor H. Vroom) กล่าวว่า แนวคิดที่อธิบายสภาวะจิตใจของอาสาสมัคร ทฤษฎีด้านแรงจูงใจอีกหลายทฤษฎีก็ถูกนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมการทำงานอาสาสมัครมากมาย เช่น ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) ที่อธิบายการเกิดขึ้นของพฤติกรรม ดังกล่าวว่า เป็นผลจากการตัดสินใจเลือกทำด้วยความสำนึกที่เกิดจากความเชื่อและทัศนคติ โดยการกระทำที่เกิดขึ้น จะส่งผลต่อความสุขของตนเองหรือไม่ก็ลดความทุกข์ใจที่มีอยู่เดิม ผลการสำรวจอาสาสมัครเยาวชนในประเทศสหรัฐอเมริกาโดยแกลล์พ (Gallup) พบว่า เยาวชนมีแนวโน้มที่จะมาเป็นอาสาสมัครหากได้รับการชักชวนมากกว่าเยาวชนที่ไม่ได้รับการชักชวนถึง ๔ เท่า และการเป็นอาสาสมัครช่วยสร้างความพึงพอใจอันเชื่อมโยงกับสิ่งที่ตั้งใจคาดหวัง (Valance and Expectancy) เช่น ประสบการณ์ใหม่ มุมมองใหม่ เพื่อนใหม่ การเปลี่ยนแปลงด้านความคิดและพฤติกรรมที่ดีขึ้น ฯลฯ คนที่เข้าไปเป็นอาสาสมัครจะมีความเชื่อในการเรื่องการเอื้อเฟื้อเสียสละ (Altruism) อยู่ก่อนแล้ว จึงมีแนวโน้มที่จะพิสูจน์ผลของการกระทำ (Instrumentality) กับความเชื่อนั้น^{๔๑}

พบว่า ลักษณะของจิตอาสาทั่วไปเกิดจากการ ๑) สร้างวินัยให้ตนเอง ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในสังคม รู้ถึงขอบเขตของสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคม ๒) ตระหนักเสมอว่าตนคือส่วนหนึ่งของสังคม ต้องมีความรับผิดชอบในการรักษาสิ่งแวดล้อม ๓) ตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคม คิดอยู่เสมอว่าเป็นปัญหาของตนเองเช่นกัน

^{๓๙} แมทธีว แฮมิลตัน และแอฟชาน ฮัสเซน (Mathew Hamilton and Afshan Hussain) นพมาศ ชีรเวคิน, “การเสียสละและพฤติกรรมเพื่อสังคม”, *จิตวิทยาสังคมกับชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๘-๖๕.

^{๔๐} Roberta L. Knickerbocker, “Prosocial Behavior” in <http://learningtogive.org/papers/concepts/> [๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๗].

^{๔๑} Matthew Hamilton and Afshan Hussain, “America’s Teenage Volunteers: Civic Participation Begins Early in Life” in http://www.worldcat.org/search?q=au%3AHamilton%2C+Matthew.&qt=hot_author [๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๗].

ต้องช่วยกันแก้ไข ๔) มีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะทุกศาสนาสอนให้ทุกคนทำความดี ให้มีความเอื้อเฟื้อเสียสละ และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

จิตอาสาถือเป็นเหตุผลหลักของพระพุทธศาสนาในการทำงานเพื่อสังคม ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่ภิกษุ คราวส่งพระสาวกชุดแรกออกไปประกาศพระศาสนาว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุชชนิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขายเทวมนุสสานัม แปลว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก อนุเคราะห์ชาวโลก ประโยชน์แก่อกุล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป”^{๔๒}

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

๑) ความหมาย

จิตอาสา (จิต + อาสา) แปลได้ว่า จิต คือ ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้คิดและธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด^{๔๓} อาสา คือ ความหวัง การรับทำด้วยความเต็มใจ สมครใจ แสดงตัวขอรับทำการนั้น^{๔๔}

นักวิชาการด้านศาสนาให้ความหมาย “จิตอาสา” ดังนี้ คือ

พระไพศาล วิสาโล ให้ความหมายจิตอาสา หมายถึง จิตที่ยกระดับปัญญาภายในและจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ หรือจิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา มาทำงานด้วยแรงศรัทธาเพื่อสาธารณประโยชน์ จิตเป็นสุขเมื่อได้ทำความดี จิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือ ความสงบเย็นและพลังแห่งความดี^{๔๕}

ประเวศ วะสี ให้ความหมายจิตอาสา หมายถึง จิตที่มีการเสียสละและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นผู้มีจิตพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัคร เป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีความเมตตากรุณา และเกิดสิ่งดีงามในสังคม^{๔๖}

กล่าวได้ว่า จิตอาสา เป็นจิตที่ยกระดับปัญญาภายในซึ่งเกิดจากความเมตตากรุณาและมีจิตสำนึก จิตที่มีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จิตที่ไม่นิ่งดูดายต่อสังคมหรือความทุกข์ยากของผู้อื่นและปรารถนาเข้าไปช่วย ไม่ใช่ด้วยการให้ทานให้เงิน จิตที่เปี่ยมด้วยความสงบเย็นและพลังแห่งความดี พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติสุข ทั้งนี้ทำให้รู้สึกว่าคุณค่าต่อสังคม และถือเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณ

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๕๔), หน้า ๖๒.

^{๔๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๓๑๒.

^{๔๕} พระไพศาล วิสาโล, เครือข่ายจิตอาสา, คู่มือจิตอาสาโครงการอาสาเพื่อในหลวง, ๒๕๕๙, หน้า ๑๐.

^{๔๖} ประเวศ วะสี, “จิตอาสาพัฒนาชนบท กรณีศึกษา: กลุ่มอาสาพัฒนามหาวิทยาลัยมหิดล”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

๒) ความสำคัญของจิตอาสา

นักวิชาการด้านศาสนาให้ความสำคัญของ “จิตอาสา” ดังนี้ คือ

พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึงจิตอาสาในสภาพสังคมปัจจุบันว่า บุคคลต้องการความช่วยเหลืออยู่มาก การให้ความช่วยเหลือมีหลายรูปแบบ จิตอาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรพิจารณาว่า ตนจะเป็นคนหนึ่งที่มีความเป็นจิตอาสาในสังคมหรือไม่อย่างไร ถ้าเห็นประโยชน์แล้วมีแรงกระตุ้น แสดงว่ามีศรัทธา วิริยะ ขันติ สติ ปัญญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของนักจิตอาสา ศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเราจะทำงานให้มีความสุขก็ต้องมีศรัทธาในงานด้วย บุคคลที่เคยมีประสบการณ์เรียนรู้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง จะรู้สึกถึงความปิติที่ได้จากการให้และมีพลังมากขึ้นที่จะช่วยเหลือผู้อื่น นี่คือการทำบุญที่พระพุทธศาสนาสรรเสริญไว้^{๔๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความสำคัญของจิตอาสาว่า เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความสามารถและเกิดผลภายนอก คือ ได้ผลตอบแทนแล้วก็มีผลที่แน่นอนภายในตัวเอง ไม่ว่าภายนอกเราจะได้รับผลตอบแทนหรือไม่ก็ตาม แต่ตัวเรารู้สึกสบายใจอึดใจ ถ้ารู้สึกว่าการทำอะไรแล้วทำได้ดีขึ้น นี่คือการพัฒนาดตนเอง ขอให้เรามีความภูมิใจ สบายใจในตัวเองได้ทันที ไม่ต้องรอให้คนอื่นเข้ามาให้ผลตอบแทน^{๔๘}

พบว่า จิตอาสาที่มีความสำคัญ คือช่วยพัฒนาดตนเองให้มีความสามารถทำงาน โดยมีแรงกระตุ้นจากความศรัทธาและทำด้วยความเชื่อมั่น เนื่องจากได้เห็นคุณค่าประโยชน์ของงาน ทำแล้วเกิดความอึดใจ และมีความภูมิใจ เป็นผลตอบแทน

๒.๓.๒ ลักษณะจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา

นักวิชาการด้านศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะของจิตอาสา ดังนี้ คือ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า เป็นการกระทำที่เสียสละเพื่อส่วนรวม “จิตอาสา” ตรงกับหลักธรรมที่ว่า วัชตมิ หรือ อริยวัชตมิ หมายถึง หลักธรรมเจริญอย่างอริยะ ซึ่งแสดงว่าพุทธศาสนิกชนมีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติและมีความหวังว่าจะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หลักความเจริญที่ว่านี้มี ๕ ประการ คือ (๑) ศรัทธา (๒) ศีล (๓) สุตะ (๔) จาคะ และ (๕) ปัญญา

“จิตอาสา” เป็นจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจและจิตสำนึกที่เสียสละแรงกายแรงใจ สติปัญญา เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เหมือนคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นต้นแบบจิตอาสาที่ดี ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงลักษณะของจิตอาสา ไว้ว่า

- ๑) เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดี มีพรหมวิหาร ๔ และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี
- ๒) เป็นผู้มีส่วนร่วม เป็นสมาชิกของกลุ่มเป้าหมาย ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

^{๔๗} พระไพศาล วิสาโล, เรื่องเล่าจิตอาสา อังใน จิตรวลัย ศรีแสงฉาย, “จิตอาสาพัฒนาชนบทกรณีศึกษา: กลุ่มอาสาพัฒนามหาวิทยาลัยมหิดล”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), งานเพื่อความสุขและแก่นสารของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

๓) เป็นนักวิเคราะห์ วิจัย สำรวจแนวคิด และดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

๔) เป็นผู้ดำเนินงานตามแผนงานอย่างเป็นระบบระเบียบตามที่กำหนด

๕) เป็นผู้มีบทบาทในการให้คำปรึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย การทำงานเชิงรุก นักจิตอาสาจะมีวิสัยทัศน์มองการไกล คิดเป็น คิดถึงสาเหตุ และวิธีแก้ไขของเหตุอัน ๆ สามารถเชื่อมโยงไปสู่ชีวิตประจำวันได้^{๔๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงลักษณะของจิตอาสา โดยท่านเน้นถึงคุณสมบัติภายในของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาออกมาให้เป็นลักษณะของจิตที่เป็นจิตอาสา มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลาย สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ คือ สามารถการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาเป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่งามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุข พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และเป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง มีดังนี้

๑) กัลยาณมิตตตา (มีกัลยาณมิตร) แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี คือ เริ่มต้นจากมีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณมิตร ที่จะมียุติพลชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒) สีสัมปทา (ทำดีให้ถึงพร้อม) มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต กล่าวคือ มีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓) ฉันทสัมปทา (ทำดีให้ถึงพร้อม) มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คือ เป็นผู้มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม

๔) อุตตสัมปทา (ทำดีให้ถึงพร้อม) มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้อะไรได้ คือ ระวังอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐ จมมองเห็นความยากลำบาก อุปสรรค และปัญหา เป็นจุดที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไปเต็มศักยภาพ ด้วยการพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕) ทิณฐิสัมปทา (ทำดีให้ถึงพร้อม) ถือหลักเหตุปัจจัย คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดี รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒิ)**,

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

๖) อัปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) อยู่ในความไม่ประมาท คือตระหนักถึงความไม่คงที่และไม่คงตัวของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น ทั้งสามารถแก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยปัญญาที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พักของคนอื่นได้

คุณสมบัติหรือลักษณะของจิตอาสา มีดังนี้

- ๑) ไม่เห็นแก่ตัวในการทำงานหรือเสียสละ (Unselfishness)
- ๒) มีลักษณะท่าทางที่ดีเหมาะสม (Bearing)
- ๓) ซื่อสัตย์สุจริต (Integrity)
- ๔) อุตุนุ่มมานะ (Endurance)
- ๕) มีความเด็ดเดี่ยว (Decisiveness)
- ๖) เห็นอกเห็นใจเพื่อนร่วมงาน (Sympathy)
- ๗) ยุติธรรม (Justice)
- ๘) มีความรู้ (Knowledge)
- ๙) มีความกระตือรือร้น (Enthusiasm)^{๕๐}

จ้านง์ ทองประเสริฐ กล่าวถึงลักษณะของจิตอาสาว่า มนุษย์สามารถพัฒนาทั้งด้านจิตใจ บุคลิกภาพ วิถีชีวิตบุคคล และสังคมไปพร้อม ๆ กัน หน้าที่โดยตรงพระสงฆ์มีบัญญัติไว้ว่า เป็นผู้ให้ธรรมทาน (การให้ธรรมะ) เป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม ช่วยให้มีมนุษย์ได้ประสบสิ่งที่ดีงาม สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นความทุกข์ โดยมีบทบาทในทางสังคม พฤติกรรม และกิจการต่าง ๆ พระสงฆ์มีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมไปด้วย พุทธศาสนธำมณียังมีหน้าที่ให้บริการด้านอื่น ๆ ที่เป็นกลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการ เพื่อเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคมให้เกิดขึ้นภายในชุมชน เพื่อให้สังคมมั่นคงและมีความสุขอยู่เย็นเป็นสุข

คุณสมบัตินักพัฒนาจิตอาสาควรมีลักษณะจิตอาสา ดังนี้

- ๑) เริ่มต้นทำงานอย่างมีเป้าหมาย
- ๒) เข้าถึงจิตใจประชาชนในพื้นที่
- ๓) ขณะลงพื้นที่ทำงานเป็นผู้อ่อนถ่อมตนกับเพื่อนร่วมงาน
- ๔) มีหลักยึดมั่นในการทำงาน
- ๕) เคารพต่อเพื่อนร่วมงานและผู้อื่น^{๕๑}

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมมัญญูชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕-๓๙.

^{๕๑} จ้านง์ ทองประเสริฐ, “พุทธจักรโลกร่มเย็นดับเข็ญได้ด้วยศาสนา”, **วารสารพุทธจักร**, ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๓): หน้า ๓๖-๓๘.

พบว่า ลักษณะของจิตอาสา คือ มีจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวม โดยการใส่ใจและให้ความช่วยเหลือ มีความกล้าหาญที่จะทำความดี ทำประโยชน์ เพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและเต็มไปด้วยพลังแห่งความปรารถนาดี สู่สังคมที่เป็นธรรมและเกิดความสันติสุข

๒.๓.๓ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมจิตอาสา

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา จากคุณสมบัติภายในที่สามารถพัฒนาออกมาให้เป็นลักษณะของจิตที่เป็นจิตอาสา มีหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน ผูกใจคนไว้ และประสานหมู่ชนให้มีความสามัคคี ทำให้เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนทั่วไป พุทธจาปราศรัยให้ไพเราะนุ่มนวล น่าฟัง ปลุกไมตรีจิต เต็มน้ำใจต่อกัน ทำให้สังคมเป็นสุข คือ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมจิตอาสาให้เกิดผลสำเร็จในงานหรือกิจกรรม คือ หลักอิทธิบาท ๔ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติในสังคมให้รักและเมตตาต่อกัน พึงปฏิบัติต่อกัน เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรืออำนวยการประโยชน์สุข คือ หลักพรหมวิหาร ๔ ฆราวาสธรรม ๔ ทิฐยธรรมมีกัตถสังวัตติกธรรม ๔ สาราณียธรรม ๖ และสัปปุริสสถาน ๘ ดังนี้ คือ

สังคหวัตถุ คือ คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลก มี ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) ทาน (การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน)
- ๒) ปิยวาจา (พูดจាន่ารัก น่านิยมนับถือ)
- ๓) อัตถจริยา (บำเพ็ญประโยชน์)
- ๔) สมานัตตตา (ความมีตนเสมอ คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ เช่น ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์

กัน)^{๕๒}

นักวิชาการศาสนาได้กล่าวถึงสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมาย สังคหวัตถุ คือ การบำเพ็ญสงเคราะห์ หรือการปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ พูดสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สามานสามัคคีเกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓) อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยร่างกายและชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตัวเข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาพ ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้

^{๕๒} คุรุรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐, ๑๑/๓๑๓/๒๕๕, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑, ๒๑/๒๕๖/๓๗๓.

ร่วมแก้ไขปัญหามาตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๕๓}

อิทธิบาท ๔ คือ เครื่องทำให้ถึงความสำเร็จหรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) ฉันทะ ความพอใจ

๒) วิริยะ ความเพียร

๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไปและเอาจิตผูกไว้

๔) วิมังสา ความไตร่ตรองและหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ^{๕๔}

นักวิชาการศาสนาได้กล่าวถึงอิทธิบาท ๔ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า อิทธิบาท ๔ คือ หลักความสำเร็จที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ ที่เรียกว่า “ธรรมให้ถึงความสำเร็จ” อันประกอบไปด้วยดังนี้

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย

๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านใช้ความคิดในเรื่องนั้น ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำ มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้น^{๕๕}

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายว่า อิทธิบาท มาจากคำว่า “อิทธิ” แปลว่า ฤทธิ์ “บาท” แปลว่า รากฐาน หรือเครื่องให้งอกงามขึ้นมา อิทธิบาท จึงหมายถึง เครื่องมือให้เกิดฤทธิ์ขึ้นมา ได้แก่ รากฐานของความสำเร็จซึ่งเป็นเครื่องมือทำให้เกิดความสำเร็จ ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความเอาใจใส่) และวิมังสา (สอบสวน)^{๕๖}

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๓.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐.

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือธรรมประจำใจอันประเสริฐ หรือหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ มี ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) เมตตา (ความปรารถนาดี)
- ๒) กรุณา (ความสงสาร)
- ๓) มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี)
- ๔) อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง)^{๕๗}

ลักษณะของพรหมวิหาร ๔ มีดังนี้ คือ

๑) เมตตา เป็นไปโดยอาการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะ น้อมนำเข้ามาซึ่งเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นกิจ กำจัดซึ่งความอาฆาตเป็นผลปรากฏ เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของสัตว์ทั้งหลายเป็นบรรทัดฐาน เกิดความหวังใจด้วยตณฺหาเป็นความวิบัติของเมตตานี้ (เป็นประโยชน์ในการปราบพยาบาท / ความมุ่งร้าย)

๒) กรุณา เป็นไปโดยอาการช่วยบรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ ไม่นิ่งดูตาย ต่อทุกข์ของสัตว์อื่นเป็นกิจ มีการไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นเป็นผลปรากฏ มีอันได้เห็นสภาพอันน่าอนาถของสัตว์ทั้งหลายผู้ถูกทุกข์ครอบงำแล้วเป็นบรรทัดฐาน มีความระงับซึ่งการเบียดเบียนสัตว์เป็นสมบัติ มีการเกิดความโศกเศร้าเป็นความวิบัติของกรุณานี้ (เป็นประโยชน์ในการปราบวิหิงสา / การเบียดเบียน)

๓) มุทิตา มีความยินดีด้วยเป็นลักษณะ มีความไม่ริษยาเป็นกิจ กำจัดความไม่ไยดีด้วยเป็นผลปรากฏ มีอันได้เห็นสมบัติของสัตว์ทั้งหลายเป็นบรรทัดฐาน มีความสงบแห่งความไม่ไยดีด้วยเป็นสมบัติ มีอันเกิดความสนุกเร้าเป็นความวิบัติของมุทิตานี้ (เป็นประโยชน์ในการปราบอภินิหาร / การไม่ไยดีด้วย)

๔) อุเบกขา เป็นไปโดยอาการกลาง ๆ ในสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีอันเห็นภาวะที่สม่ำเสมอในสัตว์ทั้งหลายเป็นกิจ มีอันสงบความเสียใจและความดีใจเป็นผลปรากฏ มีอันพิจารณาเห็นภาวะที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของแห่งตนเป็นบรรทัดฐาน (เป็นประโยชน์ในการปราบราคะ / ความกำหนัด)^{๕๘}

นักวิชาการศาสนาได้กล่าวถึง พรหมวิหาร ๔ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า พรหมวิหาร คือ หลักความประพฤติ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบความสุข

๒) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๒๗.

^{๕๘} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ รจนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖๘-๕๖๙.

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเปรียบสม่าเสมอมั่นคงเที่ยงตรงดุจดาวซึ่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม^{๕๙}

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมาย พรหมวิหาร ๔ คือ ความเป็นมิตร การช่วยเหลือกันทำประโยชน์ สร้างประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ดังนี้

๑) เมตตา คือ ความเป็นมิตร ความรักซึ่งกันและกัน ในแง่ที่ว่าเป็นเพื่อนกัน

๒) กรุณา คือ ความสงสารซึ่งกันและกัน ในฐานะที่ว่าเป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนยาก พร้อมทั้งจะเสียสละที่จะช่วยกันและกัน

๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี มุทิตาในทางศีลธรรมนั้นต้องการจะกำจัดความริษยา ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้โลกให้วิनाศ ต้องสอนลูกเล็ก ๆ ให้เขารู้จักมุทิตา เมื่อคนอื่นได้รางวัลเราก็ควรจะยินดีด้วย อย่าอิจฉาริษยา

๔) เอื้อเฟื้อหรือให้ทาน โดยมีความคิดที่ว่าเราจะอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องเอื้อเฟื้อกันตามที่จะทำได้ให้ทุกคนได้อยู่พร้อม ๆ กันหลาย ๆ คน โลกนี้มันจึงจะเป็นโลกให้ความเอื้อเฟื้อ เรียกว่า ให้ทาน^{๖๐}

ฆราวาสธรรม ๔ คือ หลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มี ๔ อย่าง ดังนี้

๑) สัจจะ ความจริง ซื่อสัตย์

๒) ทมะ ฝึกตน ควบคุมตน

๓) ขันติ อุตทน ไม่ท้อถอย

๔) จาคะ เสียสละ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ^{๖๑}

นักวิชาการศาสนาได้กล่าวถึงฆราวาสธรรม ๔ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ฆราวาสธรรม คือ หลักปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ดังนี้

๑) สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นใจสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจได้

๒) ทมะ ฝึกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอด้วยสติปัญญา

๓) ขันติ อุตทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อุตทนไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๒๔.

^{๖๐} พุทธทาสภิกขุ, *ศีลธรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนของชาติ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๗-๑๔๐.

^{๖๑} ดุรายละเอียดยใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๖/๓๐๒.

๔) จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฐิ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน^{๖๒}

ทิฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัณณกรรม ๔ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร
- ๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำได้
- ๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร
- ๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม^{๖๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึง ทิฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัณณกรรม ๔ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ๔ อย่าง คือ

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาคะบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิต แต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือพุ่มพวย รู้จักประหยัดเก็บไว้ใช้ภายหลัง^{๖๔}

สาราณียธรรม ๖ คือ หลักธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน มี ๖ อย่าง ดังนี้

๑) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม (ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง)

๒) ตั้งมั่นเมตตาจารกรรม (ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง)

๓) ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรม (ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในด้านดี หน้าที่า ยิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน)

๔) บริโภคโดยไม่แบ่งแยก (ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน)

๕) มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย (มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ)

๖) มีอริยทิฐิ (มีความเห็นชอบร่วมกัน เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา)^{๖๕}

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๑๓.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๐/๔๖., อัง.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๐/๔๑.

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๑๖.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงสารานิยธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันและให้เกิดความสามัคคี และหลักแห่งการอยู่ร่วมกัน

๑) เมตตาการุณยธรรม ตั้งเมตตาการุณยธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวิจิตรธรรม ตั้งเมตตาวิจิตรธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตาเมตตาธรรม ตั้งเมตตาเมตตาธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันกัน (เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน)

๕) สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖) ทัฬหีสามัญญตา มีทัฬหีดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ เห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สันทุกข์หรือขจัดปัญหา^{๖๖}

สัปปริสทาน ๘ (ทานของสัตบุรุษ การให้อย่างสัตบุรุษ / gifts of a good man)

๑) สุจี เทติ (ให้ของสะอาด / to give clean things)

๒) ปณฺธิ เทติ (ให้ของประณีต / to give choice things)

๓) กาเลน เทติ (ให้เหมาะกาล ให้ถูกเวลา / to give at fitting times)

๔) กปปิย เทติ (ให้ของสมควร ให้ของที่ควรแก่เขาซึ่งเขาจะใช้ได้ / to give proper things)

๕) วิเจยย เทติ (พิจารณาเลือกให้ด้วยวิจยญาณ เลือกของ เลือกคนที่จะให้ ให้เกิดผลเกิดประโยชน์มาก / to give with discretion)

๖) อภินิห เทติ (ให้เนืองนิตย์ ให้ประจำ หรือสม่ำเสมอ / to give repeatedly or regularly)

๗) ทท จิตฺตํ ปสาเทติ (เมื่อให้ทำจิตผ่องใส / to calm one's mind on giving)

๘) ทตฺวา อตฺตมโน โหติ (ให้แล้วเบิกบานใจ / to be glad after giving)^{๖๗}

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๑.

พระไตรปิฎก หมายถึง สิ่งที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่คล้าย
กระຈาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะใส่ของนั่นเอง แบ่งออกเป็น ๓ หมวดหมู่ คือ

- ๑) พระวินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี
- ๒) พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไป
- ๓) พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมล้วน ๆ หรือธรรมสำคัญ

พระสุตตันตปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยาย
ธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราว
ทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ กล่าวถึงพระสูตร สัปปริสสูตรที่ ๑ ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน ๘ ประการนี้ ๘ ประการ เป็นไฉน คือ ให้ของสะอาด ๑
ให้ของประณีต ๑ ให้ตามกาล ๑ ให้ของสมควร ๑ เลือกให้ ๑ ให้เนืองนิตย์ ๑ เมื่อให้จิตผ่องใส ๑
ให้แล้วดีใจ ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน ๘ ประการนี้แล ฯ สัปบุรุษย่อมให้ทาน คือ ข้าวและน้ำ
ที่สะอาด ประณีต ตามกาล สมควร เนืองนิตย์ ในผู้ประพฤติพรหมจรรย์ บริจาคของมากแล้วก็ไม่รู้สึก
เสียดาย ท่านผู้มีปัญญาเห็นแจ้งย่อมสรรเสริญทานที่สัปบุรุษให้แล้วอย่างนี้ เมธาวิบัณฑิตผู้มีศรัทธา
มีใจอันสละแล้ว บริจาคทานอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข^{๖๘}

พบว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ช่วยส่งเสริมความเป็นจิตอาสาและสู่ชีวิตที่มีความ
ความหมาย เพราะช่วยพัฒนาคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในได้พัฒนาออกมาให้เป็นลักษณะของจิตที่มีความ
เป็นจิตอาสา ก่อเกิดความสามัคคี เป็นที่รักที่ชอใจของคนทั่วไป ช่วยกำกับความประพฤติของบุคคล
ในสังคมให้รักและเมตตาต่อกัน ที่พึงปฏิบัติต่อกันและเกื้อกูลกัน ให้อยู่อย่างสงบสุขในสังคมปัจจุบัน
หลักธรรมดังกล่าว คือ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ ฆราวาสธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถ
สังวัตตนิกรธรรม ๔ สาราณียธรรม ๖ และสัปปริสทาน ๘

๒.๓.๔ บุคคลผู้ทำหน้าที่ด้านจิตอาสาในพระพุทธศาสนา

หมายถึง ผู้มีจิตที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น นึกถึงส่วนรวมอยู่เสมอ แสดงออกด้วยการ
กระทำ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน อยากเห็นความสุข ความสำเร็จของผู้อื่น และปรารถนาจะเห็น
ส่วนรวมมีความสุขกับการได้ทำสิ่งดี ๆ มีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคง คำนึงถึงกิจกรรมส่วนที่ตนทำจะ
ก่อให้เกิดประโยชน์สุข บุคคลที่เป็นยอดนักจิตอาสาในการทำงานเพื่อสังคมอย่างแท้จริง มีดังนี้

๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์พระพุทธานุศาสน์

ครั้งเมื่อท่านพระพุทธานุศาสน์ซึ่งเป็นโรคผิวหนังทั่วตัว จนกระทั่งร่างกายเน่า จีวรเปื้อนด้วย
เลือดและน้ำหนอง เมื่อภิกษุทั้งหลายทอดทิ้งท่าน พระผู้มีพระภาคทรงทราบก็เสด็จไปอนุเคราะห์
ซึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จไป ก็ได้ช่วยพระผู้มีพระภาคพยาบาลท่านพระ
พุทธานุศาสน์ โดยให้ท่านสรงน้ำร้อนและช่วยกันเปลี่ยนจีวรให้สะอาดกายสบายใจ ตามรับสั่งของ

^{๖๘} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๒๗/๒๑๘.

พระผู้มีพระภาค เมื่อท่านพระปุติศัตตติสเถระพร้อมฟังพระธรรม พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงธรรม เมื่อจบพระธรรมเทศนา ท่านพระปุติศัตตติสเถระก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์และปริณิพพาน ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงอดีตชาติของท่านพระปุติศัตตติสเถระว่า ในครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่ากัสสปะ ท่านพระปุติศัตตติสเถระเป็นพรานนก ฆ่านกขาย นกที่เหลือขายก็หักกระดูกขาและกระดูกปีกทิ้งไว้เป็นกอง ๆ ไม่ให้บินไปได้ เพราะถ้าจะฆ่าให้ตาย ก็จะเน่าเสีย ตอนเช้าก็เอานกที่หักปีกหักขาเหล่านั้นไปเที่ยวขาย เหลือจากนั้นก็ทำอาหารบริโภคตามต้องการ วันหนึ่งเมื่อพรานนกนั้นทำอาหารเสร็จแล้ว พระอรหันต์องค์หนึ่งได้เที่ยวบิณฑบาตไปถึงบ้านของนายพรานนก นายพรานนกเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายอาหารบิณฑบาต และตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุธรรม ซึ่งในชาติสุดท้ายท่านก็บรรลุธรรม แต่ว่าดีต่อกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ ทำให้ท่านเป็นโรคฝีหัวตัวจนร่างกายเน่า^{๖๙}

สรุปได้ว่า อรรถกถาของพระสูตรเรื่องพระปุติศัตตติสเถระ พบว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตาและมีจิตอาสาในการช่วยเหลือพระภิกษุที่อาพาธด้วยพระองค์เอง พุทธธรรมช่วยเยียวยาจิตใจคนป่วยได้ในโอกาสที่เหมาะสม และพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพียงครั้งเดียว ร่างกายนี้ไม่เที่ยงเท่านั้นเอง ท่านพระปุติศัตตติสเถระมีปัญญาสามารถน้อมจิตและบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ได้

๒) พระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรเถระ มีพระนามเดิมว่า “อุปติสสะ” มารดาชื่อ สารี เกิดที่หมู่บ้านอุปติสสะ เมืองนาลันทา ในตระกูลพราหมณ์มหาศาล เมื่อช่วงเป็นหนุ่มน้อย บิดาได้หาเด็กหนุ่มวัยเดียวกันเป็นบริวารถึง ๕๐๐ คน วันหนึ่งหลังจากได้ชมมหรสพบนยอดเขาดังเช่นทุกปีแล้ว กลับมีกิริยาอาการและความรู้สึกที่ไม่เหมือนเก่ามีความเบื่อหน่ายในชีวิต “เราเองมัวมาหลงอยู่ทำไม ไฉนจึงไม่แสวงหาโมกขธรรม (ความหลุดพ้น)” และได้ออกบวชอยู่ในสำนักของสัทธชัยปริพพาชก ก็ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ตนต้องการ เพราะว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ได้ เข้าวันหนึ่งอุปติสสปริพพาชก ได้พบพระอัสสชิเถระ กำลังออกมารับบิณฑบาตรโปรดสัตว์ด้วยอาการอันสงบสำรวม ก็เกิดความเลื่อมใสขอฟังธรรม พระอัสสชิแสดงอริยสัจโดยย่อว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ เพราะคลาดตริสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นไว้ และตรัสถึงความดับ (เหตุ) ไปด้วย พอกล่าวจบ อุปติสสปริพพาชก ก็บรรลุโสดาปัตติผล แล้วจึงกลับไปบอกเพื่อนโกณฑปริพพาชกให้บรรลุโสดาบันเช่นเดียวกัน และทั้งสองจึงชวนกันไปพบกับอาจารย์สัทธชัยปริพพาชก เพื่อจะไปเฝ้าพระพุทธองค์แต่ก็ถูกอาจารย์สัทธชัยปริพพาชกปฏิเสธ ทั้งสองจึงอำลาอาจารย์สัทธชัยพร้อมด้วยบริวาร ๒๕๐ คน ไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่เวฬุวันและขออุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา จึงมีชื่อใหม่ว่า “สารีบุตร” ครั้งได้ฟังธรรมเทศนาชื่อว่า “เวทนาปิณฑสูตร” ซึ่งพระพุทธองค์แสดงแก่หลานชายชื่อ “ทีฆนขปริพพาชก” ที่ถ้ำสุกรขาตา เขาคิชฌกูฏ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ สำเร็จเป็นพระอรหันต์หลังจากบวชได้ ๑๕ วัน และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้มีความปัญญามากและเป็นอัครสาวกเบื้องขวา^{๗๐}

พระสารีบุตรเถระได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น ได้เป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้บรรดาสามเณร มีสามเณรราหุล สามเณรสุข และสามเณรสังกัจจะ เป็นต้น

^{๖๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๓๖), หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน อด.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๙/๑๓๒.

ต่อมาท่านยังได้ชักจูงให้น้องชาย คือ พระจันทะ พร้อมทั้งน้องสาว คือ นางจาลา หันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและออกบวช และท่านยังเป็นต้นเหตุให้พระมหากัสสปะประชุมสงฆ์ทำสังคายนา ท่านยังเป็นยอดกตัญญู เป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ธารพราหมณ์ซึ่งเคยใส่บาตรแค่ทัพพีเดียว โดยได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถแสดงพระธรรมจักรกัปปัตนสูตรและอริยสัจ ๔ ได้เหมือนพระพุทธองค์และเป็นการกำลังของพระบรมศาสดา ในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นแบบอย่างของการทำสังคายนาหลังพุทธปรินิพพานสืบต่อมา

สรุปได้ว่า พระสารีบุตรเถระเป็นแบบอย่างของความเป็นผู้มีจิตอาสาและมีวิสัยทัศน์กว้างไกล การที่จะทำกิจใดก็เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เป็นการสร้างความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ป้องกันความแตกแยกในสังคมและพุทธบริษัท

๓) พระมหากัสสปเถระ

ท่านเป็นชาวนครราชคฤห์ ชื่อเดิม ปิณฑิ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กัสสปะ ตามชื่อโคตรคือกัสสปโคตร บิดาชื่อ กบปละ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปิณฑิมีภรรยาคนหนึ่งชื่อ ภัททกาปิลาณี ทั้งสองแม่แต่งงานกันแล้วก็มีได้อยู่ด้วยกันอย่างสามภรรยาผู้อื่น ๆ แต่อยู่ด้วยกันอย่างพี่น้อง เมื่อมารดาบิดาของปิณฑิสิ้นชีพแล้ว สามภรรยาทั้งสองเห็นว่าผู้อยู่ครองเรือนต้องคอยรับบาปเพราะการทำงานที่ผู้อื่นทำไม่ดี คือ ต้องคอยรับผิดชอบและคอยสุขคอยทุกข์กับผู้อื่นมากมายหาที่สุดมิได้ มีจิตเบื่อหน่ายไม่อยากรอยู่ครองเรือน จึงชวนกันออกบวชจำศีล วันหนึ่งปิณฑิได้พบพระศาสดาประทับอยู่ที่ใต้ร่มไทรระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา มีความเลื่อมใสถวายตัวเป็นศิษย์ แปลงวาจาประกาศว่า พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของตน ขอบวชในพระธรรมวินัย เมื่อท่านอุปสมบทแล้ว ทำความเพียรไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตผล หลังจากอุปสมบทได้ ๘ วัน พุทธบริษัททั้งหลายรู้จักท่านในนาม “พระมหากัสสปะ” ท่านได้ช่วยรับภาระธรรมาสน์สอนพระภิกษุและพุทธบริษัทอื่น ๆ จนมีภิกษุเป็นบริวารจำนวนมาก ได้ติดตามพระพุทธองค์ซึ่งเสด็จไปประทับที่ภายใต้ร่มไม้ต้นหนึ่ง ได้พบผ้าสังฆาฏิของท่านเป็น ๔ ชิ้นแล้วปูลงถวายให้พระพุทธองค์ประทับนั่ง แล้วพระบรมศาสดาได้ประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์ซึ่งเก่าคร่ำคร่าให้แก่พระมหากัสสปะ ทรงยกย่องว่าเป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยตถาคต เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ภิกษุทั้งหลายควรถือเป็นแบบอย่าง มีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา แสดงธรรมแก่ผู้อื่น^{๗๑} หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระเป็นประธานปฐมสังคายนาครั้งที่ ๑

สรุปได้ว่า พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ที่จิตอาสาคิดที่จะรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อเป็นต้นแบบการทำสังคายนา ทำให้พระไตรปิฎกดำรงอยู่จนถึงทุกวันนี้

๔) พระอานนท์

พระอานนท์เถระ เป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์ บิดาของท่านเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธองค์ซึ่งมีความ

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๕.

ใกล้ชิดมาตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์ พระอานนท้ออกบวชพร้อมด้วยศากยกุมารและโกสีย์กุมารอีก ๔ พระองค์ คือ ภัทริยะ ภคฺ กิมพิละ และเทวทัต พร้อมใจกันออกจากพระนครด้วยจาดรงคเสนา ครั้งดำเนินไปได้ระยะทางพอสมควร จึงสั่งให้จาดรงคเสนาเหล่านั้นกลับทั้งหมด ยกเว้นนายอุบาลี พนักงานภาษามาลาติดตามรับใช้ใกล้ชิดเพียงคนเดียว เดินทางเฝ้าพระพุทธองค์ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน แคว้นมัลละ แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทที่นั่น^{๗๒} และพร้อมใจกันกราบทูลพระพุทธองค์ให้บวชให้นายอุบาลีก่อน เพื่อพวกเขาพระองค์จักได้ไหว้เขาได้ ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้พวกเขาพระองค์ลดความถือตัวลงได้ พระพุทธองค์ก็ทรงทำตามเจ้าชายเหล่านั้นทูลขอ^{๗๓} เมื่อทรงบวชให้อุบาลีก่อนแล้ว จึงทรงบวชให้เจ้าชายศากยะและเจ้าชายโกสีย์เหล่านั้นภายหลัง^{๗๔} พระอานนทเมื่อบวชได้ไม่นานก็บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน เพราะได้ฟังธรรมเทศนาของพระปุลณณมันตานีบุตร ซึ่งเป็นผู้ที่มีอุปการคุณต่อภิกษุผู้บวชใหม่เป็นอย่างมาก

พระอานนทเป็นพระสาวกที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่นไปจากพระสาวกอื่น ๆ อาทิ เป็นผู้มึนรูปร่างงาม น่ารักใส ใฝ่ใจต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพ อ่อนน้อม รักการประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีฝีมือในเชิงช่างโดยออกแบบจิวรตามแบบคันนาของชาวมคธ การบรรลุอรหัตผลของพระอานนทนั้น ท่านสำเร็จเป็นพระอเสขบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในอริยาบถสี่ หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก่อนการสังคายนา ๑ วัน ในการรับพุทธอุปัฏฐาก เมื่อจะมีการแต่งตั้งตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก ท่านจึงเห็นว่าตำแหน่งไม่ได้มีความหมายต่อท่าน คำพูดของพระอานนทที่ตอบภิกษุทั้งหลายข้างต้น จึงน่าจะเห็นหัวใจหลักของการเป็นจิตอาสา คือ การที่บุคคลจะอาสาทำกิจใดเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เป็นการอาสาออกมาจากจิตใจที่พร้อมจะให้และเสียสละ อย่างที่พระอานนทปฏิบัติต่อพระพุทธองค์โดยไม่ต้องการผลตอบแทนใด ๆ ท่านทำหน้าที่ของท่านอย่างสมอต้นเสมอปลาย เอาใจใส่และสนองงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ท่านทำหน้าที่ด้วยความตั้งใจและจงรักภักดีติดตามรับใช้พระพุทธองค์แทบทุกหนทุกแห่ง ตลอดระยะเวลา ๒๕ พรรษา ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า “เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในการเป็นอุปัฏฐาก”^{๗๕} ท่านยังได้เข้าไปดูแลภิกษุรูปอื่นซึ่งอยู่ในฐานะเพื่อนสหพรหมจารีด้วยกัน โดยทำหน้าที่เป็นผู้อุปฐากภิกษุอาพาธและเยี่ยมผู้อาพาธเป็นประจำ^{๗๖} พระอานนทเอาใจใส่ต่อพระพุทธศาสนา โดยการตอบปัญหาแสดงธรรม แก้ปัญหาต่างที่เกิดขึ้น ตอบสนองความต้องการของสาวกทั้งหลายที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยการจัดและการประสานงานที่ดี พระอานนทเป็นผู้สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ซึ่งในครั้งนั้นพระพุทธองค์ยังไม่ทรงอนุญาตให้สตรีได้บวช จนพระพุทธองค์ต้องยอมจำนนต่อเหตุผลและคำวิงวอนของพระอานนทตั้งแต่นั้นมา พระอานนทยอมสละชีวิตแทนพระองค์ในคราวที่พระเทวทัตยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างนาฬาคีรี ด้วยหวังจะให้ทำอันตรายพระพุทธองค์ ขณะเสด็จออกบิณฑบาตรในกรุงราชคฤห์ ในขณะที่ช้างนาฬาคีรีวิ่งตรงเข้าหาพระพุทธองค์นั้น

^{๗๒} บรรจบ บรรณรุจิ, *อัสติมหาสาวก*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๐.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๗/๓๓๑/๑๗๑.

^{๗๔} บรรจบ บรรณรุจิ, *อัสติมหาสาวก*, หน้า ๑๕๐.

^{๗๕} ที.ส. (ไทย) ๙/๔๔๘/๑๔๘., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕.

^{๗๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

พระอานนท์เถระผู้เปี่ยมล้นด้วยความกตัญญูและความจงรักภักดี ได้ออมมอบถวายชีวิตเป็นพุทธบูชา ได้ออกไปยืนขวางหน้าช้างไว้ หวังจะให้ทำอันตรายตนแทน

สรุปได้ว่า พระอานนท์เป็นผู้ที่จิตอาสา พุ่เม เสียสละกำลังสติปัญญา ความสามารถ กำลังร่างกาย ที่จะผดุงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ท่านให้ความสำคัญในประโยชน์ของผู้อื่นเสมอ ด้วย บทบาทของพระอานนท์ ถือได้ว่าคุณสมบัติของพระอานนท์เป็นต้นแบบให้กับผู้มีจิตอาสาเยี่ยงวาท ภิคุษาพาธและเยี่ยมผู้ป่วยในเวลาต่อมา

๕) หมอชีวกโกมารภัจ

เป็นบุตรของนางสาละวดี หญิงโสเภณีในเมืองราชคฤห์ สำหรับคุณสมบัติของสตรีที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นหญิงโสเภณีนั้นจะต้องมีรูปร่างสวยงามที่สุด เล่นดนตรี และขับร้องได้ ฉลาดในการ รับแขก และต้องได้รับการคัดเลือกจากบรรดาเศรษฐีและเจ้านายชั้นสูง ธรรมเนียมของหญิงโสเภณี เมื่อมีครรภ์จะรับแขกจนกว่าจะคลอดลูก และหากคลอดลูกเป็นหญิงจะเลี้ยงไว้เพื่อสืบทายาท หากเป็นชายจะให้คนอื่นเลี้ยงหรือนำไปทิ้งที่ใดที่หนึ่งเพื่อให้คนเก็บเอาไปเลี้ยง เมื่อนางสาละวดีคลอด บุตรเป็นชาย จึงให้สาวใช้นำลูกชายใส่กระดังงาไปทิ้งที่กองขยะ เจ้าชายอภัยราชกุมารผู้เป็นโอรสของ พระเจ้าพิมพิสารจึงเก็บมาเลี้ยงไว้ และตั้งชื่อว่า ชีวก (ผู้มีชีวิตอยู่) และมีนามต่อท้ายว่า โกมารภัจ (ผู้ที่พระราชกุมารนำไปเลี้ยงไว้) ชีวกโกมารภัจได้ศึกษาวิชาแพทย์ที่สำนักศึกษาปาโมกข์ เมืองตักกศิลา ใช้เวลาศึกษานานถึง ๗ ปี จนสำเร็จวิชาแพทย์ ได้กลับมายังเมืองราชคฤห์ ระหว่างทางที่จะกลับได้ทำ การรักษาเศรษฐีและคนทั่วไปจนหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ ได้รับค่าตอบแทนเป็นจำนวนมาก เมื่อท่าน กลับมาถึงเมืองราชคฤห์ ก็ได้นำเงินรางวัลที่ได้รับถวายเจ้าชายอภัยราชกุมารผู้เป็นบิดาเลี้ยง ซึ่งทรง ปลาทบปลื้มพระทัยก็มอบคืนให้ พร้อมกับสร้างบ้านพักแก่ชีวกโกมารภัจในพระราชวัง กาลหนึ่งพระ เจ้าพิมพิสารประชวรพระโรคเรื้อรังสัณหวาร ชีวกโกมารภัจก็ได้ถวายการรักษาจนหาย พระองค์ได้โปรด ให้เป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ ประจำองค์พระศาสดา พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ตลอดจนข้าราชการฝ่ายใน และพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานสวนมะม่วงให้เป็นสมบัติด้วย ซึ่งต่อมา ชีวกโกมารภัจได้ถวายสวนมะม่วงให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกทั้งหลาย หมอชีวกโกมารภัจมักหาเวลาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาข้อข้องใจในธรรมะจากพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยกย่องหมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย เป็นหมอที่ เสียสละและบำเพ็ญตนเพื่อส่วนรวม ชื่อเสียงและเกียรติคุณรุ่งโรจน์จนกระทั่งถึงปัจจุบัน และวงการ แพทย์แผนโบราณได้ให้ความเคารพนับถือว่าท่านเป็น “บรมครูแห่งการแพทย์แผนโบราณ”^{๗๗}

สรุปได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจมีความเสียสละอย่างมาก ไม่เรียกร้องค่าตอบแทนใด ๆ ท่านได้รับหน้าที่เป็นแพทย์หลวง แพทย์ประจำตัวของพระพุทธเจ้า และดูแลรักษาการอาพาธของ พระสงฆ์ ท่านจึงเป็นที่รักของปวงชนทั่วไปและเป็นแบบอย่างที่ดี แพทย์แผนโบราณให้ความเคารพ นับถือหมอชีวกโกมารภัจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากท่านให้การรักษาผู้เจ็บป่วยโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ มีความเป็นอยู่อย่างสมถะ อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพนับถือผู้มีพระคุณ และเป็นอุบาสกผู้เป็นพระอริยะ ขึ้นพระโสดาบัน นี่คือน คุณสมบัติที่ดีของผู้มีจิตอาสาทำงานเพื่อสังคม

^{๗๗} พระครูกลุณณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลุณณธมโม/พรหมอยู่), เอตทัคคะ ในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕๑-๓๖๑.

๒.๔ กลุ่มพระภิกษุอาสาศิลานธรรม

กลุ่มพระภิกษุอาสาศิลานธรรม หมายถึง กลุ่มพระภิกษุจิตอาสาที่มีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของชีวิตที่เหลืออยู่และชีวิตที่กำลังจะลาจากไป เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยและญาติได้มีโอกาสใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

๒.๔.๑ ความเป็นมาของกลุ่มพระภิกษุอาสาศิลานธรรม

กลุ่มอาสาศิลานธรรมเกิดขึ้นจากแนวความคิดของกลุ่มพระนิสิตจิตอาสา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ที่ก้าวเข้ามาเรียนรู้วิถีแห่งการเยียวยาผู้ป่วยและญาติมิตรด้วยหวังให้ผู้ป่วยได้ผ่อนคลายจากความทุกข์และความเจ็บป่วยในวิชา “จิตวิทยาการปรึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย (Counseling Psychology of Life and Death)” เป็นวิชาที่ว่าด้วยการให้คำปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา อันเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมร่วมกับการรักษาทางการแพทย์ซึ่งขณะนี้กำลังเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ เริ่มจากการเยี่ยมให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติมิตรแบบข้างเตียง การจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อให้คำปรึกษา สร้างขวัญกำลังใจ แนะนำการวางท่าทีต่อความเจ็บป่วยและการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักธรรมแก่ผู้ป่วยและญาติ รวมทั้งมีการจัดโครงการกิจกรรมการฝึกอบรม สำหรับหน่วยงานที่แจ้งความประสงค์ภายใต้กรอบองค์ความรู้ของกลุ่มอาสาศิลานธรรม อาทิเช่น การจัดฝึกอบรมให้กับพยาบาล นักศึกษาแพทย์ นักศึกษาแพทย์แผนไทย เป็นต้น

ก้าวแรกของการเป็นพระจิตอาสา คือ การได้เข้าไปเป็นพระอาสาสมัครในโรงพยาบาลศิริราช มีการจัดกิจกรรม “คลินิกพระคุณเจ้า” เดือนละ ๑๐ ครั้ง ที่ตึกอักษฎาภรณ์โดยจัดเป็นกิจกรรมกลุ่มผู้ป่วยและญาติ พร้อมทั้งมีการเยี่ยมคนไข้ข้างเตียง จากนั้นได้มีโอกาสเข้าไปร่วมจัดกิจกรรมที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณในโครงการ “ธรรมะข้างเตียง” อาคารว่องวานิช (ผู้ป่วยมะเร็ง) ทุกวันอังคาร จากนั้นได้มาเยียวยาจิตใจผู้ป่วยและญาติที่คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล โดยตั้งเป็นโครงการ “คลินิกธรรมะรักษาใจ” ทุกวันพุธ เมื่อกิจกรรมการเยี่ยมไข้ดำเนินไปได้เป็นเวลาประมาณ ๓ ปี คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล เห็นว่า พระคุณเจ้าสนทนาร่วมกับผู้ป่วยและญาติได้ผลดี จึงเกิดแนวความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับพยาบาลวิชาชีพ ซึ่งเป็นที่มาของการจัดอบรมจริยธรรมพยาบาล ในปีแรก พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยฝึกอบรมให้กับพยาบาลประมาณ ๙๐๐ คน จัดกิจกรรมเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๑๔ คน ครั้งละ ๓ - ๔ กลุ่ม และได้มีการฝึกอบรมต่อเนื่องมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๘) เป็นปีที่ ๕ นอกจากนั้นยังมีการจัดกิจกรรมในโรงพยาบาลตามต่างจังหวัดที่ติดต่อมา คือ มีทั้งพยาบาลวิชาชีพ นักศึกษาพยาบาล นักศึกษาแพทย์ พยาบาลจบใหม่ และบุคลากรทางการแพทย์ต่าง ๆ ต่อมาได้มีการจัดอบรมเยียวยาด้วยหัวใจในด้านจิตวิทยาการปรึกษาเชิงพุทธ ให้กับนิสิตนักศึกษา บุคคลทั่วไป รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ โดยการสนับสนุนจากโรงพยาบาลศิริราช เพื่อเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาในการทำงานเผยแผ่ด้านนี้ และในปัจจุบันนี้มีการออกอากาศกระจายเสียงรายการวิทยุเป็นรายการสด “ศิลานะ ธรรมะเพื่อชีวิต” เวลา ๑๕.๐๐-๑๖.๐๐ น. สวท คลื่น AM ๘๑๙ MHz เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

ปัจจุบันกลุ่มอาสาศึลนธรรม มีพระคุณเจ้าร่วมงานประมาณ ๓๐ รูป มีญาติโยมร่วมจัดกิจกรรม และมีโครงการพัฒนาบุคลากรโดยได้รับความอุปถัมภ์จาก รศ.ดร.โสรัช โปธิแก้ว และอาจารย์วิศิษฐ์ วัจนวิญญู รวมทั้งมีคณาจารย์ท่านอื่น ๆ มาร่วมถวายความรู้แก่กลุ่มพระอาสาศึลนธรรมทุกปี จึงจัดได้ว่ากลุ่มอาสาศึลนธรรมเติบโตตามธรรมชาติ ก้าวย่างตามเหตุปัจจัยที่เป็นกุศลจิตที่มาร่วมกัน เพื่อสรรค์สร้างงานพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาจิตใจผู้ซึ่งมีความทุกข์และให้สามารถพัฒนาจิตใจตัวเองได้ และเพื่อความเบาบางของกิเลสที่อยู่ในใจตนตามหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา^{๗๘}

โครงสร้างการบริหารงาน

กลุ่มอาสาศึลนธรรม เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารงานตามความสามารถ ด้วยความสมัครใจ (จิตอาสา) โดยมี

- ๑) พระมหาสุเทพ สุทธิธนา โประธานกลุ่มอาสาศึลนธรรม วัดสังเวชวิศยาราม
- ๒) พระมหาวสันต์ จานวโร รองประธานกลุ่มอาสาศึลนธรรม วัดอมรคีรี
- ๓) พระปลัดอานนท์ กนตวิโร เลขาธิการกลุ่มอาสาศึลนธรรม วัดทอง
- ๔) พระปณต คุณวฑฺฒโน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ วัดญาณเวศกวัน
- ๕) พระธณัฏฐ์เดช ปญฺญโณ หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ วัดโบสถ์

ทีมงานกลุ่มพระภิกษุอาสาศึลนธรรม ได้แก่

- พระมหาณทล ขนติธโร วัดสังเวชวิศยาราม
- พระมหาอภิสิทธิ์ วิริโย วัดสังเวชวิศยาราม
- พระมหาบุญงาม จานทตฺโต วัดสังเวชวิศยาราม
- พระมหาสมมาศ ปญฺญาวชิโร วัดสังเวชวิศยาราม
- พระโชติก อภิชาโต วัดสุวรรณาราม
- พระมานพ มานิตฺโต วัดธารน้ำไหล
- พระมหาพิศุทธิ์ วิสุทฺโธ วัดสระเกศ
- พระนเรศ ชินวโร วัดน้อยนางหงษ์
- พระนพกร รุชชโน วัดอุโมงค์
- พระพงศธรณ์ เกตุธนา โณ วัดญาณเวศกวัน
- พระศุภพงษ์ ธมฺมทินโน วัดญาณเวศกวัน

นอกจากรายชื่อข้างต้นแล้ว ยังมีสมาชิกพระภิกษุจิตอาสาอีกหลายรูปที่ทำงานด้านเยียวยาจิตใจผู้ป่วยและญาติ รวมทั้งจัดกิจกรรมฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง

วิสัยทัศน์ คือ มุ่งสู่การเยียวยาผู้ป่วยและญาติแบบองค์รวมเชิงพุทธ และการบริการสังคมทั่วไป

^{๗๘} กลุ่มอาสาศึลนธรรม, “รายงานผลการดำเนินงาน ประจำปี ๒๕๕๖”, (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มอาสาศึลนธรรม, ๒๕๕๗) (เอกสารอึดสำเนา).

วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อเยียวยาผู้ป่วยและญาติ ให้สามารถยอมรับและกล้าเผชิญกับความทุกข์ตามความเป็นจริง
- ๒) เพื่อเยียวยาผู้ป่วยและญาติ ให้มีแนวทางแก้ไขความทุกข์และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพ
- ๓) เพื่อสร้างและพัฒนาบุคลากรที่สามารถเยียวยาผู้ป่วยและญาติ ให้สามารถยอมรับและกล้าเผชิญกับความทุกข์ตามความเป็นจริง
- ๔) เพื่อสร้างและพัฒนาบุคลากรที่สามารถเยียวยาผู้ป่วยและญาติ ให้มีแนวทางแก้ไขความทุกข์และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพ
- ๕) เพื่อถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการและพัฒนาศีลธรรมแก่บุคคลทั่วไป

เป้าหมาย

- ๑) ผลิตบุคลากรทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีความรู้ความสามารถในการเยียวยาผู้ป่วยและญาติมิตรแบบองค์รวมเชิงพุทธ การจัดกิจกรรมกลุ่ม และการอบรมเพื่อถ่ายทอดความรู้ตามหลักพุทธธรรม
- ๒) เป็นองค์กรอิสระ ทำหน้าที่เสมือนหน่วยวิทยบริการ เพื่อเป็นเวทีสำหรับการสร้างผลงานการทำงานวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคมของนิสิตสาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภารกิจและขอบเขตงาน

- ๑) ภารกิจภายในองค์กร
 - ก) การบริหารองค์กร เป็นการพัฒนาองค์กรให้มีศักยภาพที่เข้มแข็ง อิสระอย่างยั่งยืน โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารงานตามความสามารถด้วยความสมัครใจ
 - ข) การสร้างและพัฒนาบุคลากรทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่สามารถเยียวยาผู้ป่วยและญาติมิตร ให้สามารถยอมรับและกล้าเผชิญกับความทุกข์ตามความเป็นจริง มีแนวทางแก้ไขความทุกข์และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพ และมีการจัดกิจกรรมกลุ่มและการจัดการอบรมความรู้ความสามารถด้านการเยียวยาผู้ป่วยและญาติมิตรแบบองค์รวมเชิงพุทธ
- ๒) ภารกิจภายนอกองค์กร
 - ก) งานด้านคลินิก แบ่งเป็น ๓ ด้าน คือ
 - (๑) การดูแลผู้ป่วยข้างเตียง
 - (๒) การจัดกิจกรรมกลุ่มแก่ผู้ป่วยและญาติมิตร
 - (๓) การเยียวยาผู้ป่วยเฉพาะรายอย่างต่อเนื่อง เยียวยาผู้ป่วยและญาติมิตรให้สามารถยอมรับและกล้าเผชิญกับความทุกข์ตามความเป็นจริง ตลอดจนมีแนวทางแก้ไขความทุกข์และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพ
 - ข) งานด้านการอบรม (สร้างสรรค์และพัฒนาทั้ง ๓ หลักสูตร และจัดการอบรมหลักสูตรภายใต้กรอบองค์ความรู้) ได้แก่

- (๑) หลักสูตรระยะสั้น
- (๒) หลักสูตรระยะยาว
- (๓) หลักสูตรเฉพาะกิจ

กรอบองค์ความรู้ หมายถึง ขอบเขตเนื้อหาความรู้ในการจัดกิจกรรมและวางหลักสูตรการอบรม ดังนี้ คือ

- ๑) การเยียวยาผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ
- ๒) การเยียวยาผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก
- ๓) ความตาย (มรณานุสติ)
- ๔) ความสุขในชีวิตและงานจิตอาสา
- ๕) การให้คำปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา

หลักสูตรการอบรมที่เปิดรับสมัคร เป็นหลักสูตรระยะสั้น ได้แก่

๑) เยียวยาด้วยหัวใจ (เปิดรับสมัครแล้ว) เป็นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการภาวนา พื้นฐานการเยียวยาผู้ป่วยเชิงพุทธมุ่งเรียนรู้จากภายใน เพื่อเตรียมความพร้อมและเสริมสร้างทักษะในการเยียวยาผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ

๒) แม้จากไกลก็ไปดี (เป็นแผนในอนาคต) เป็นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการภาวนา ทักษะการเยียวยาผู้ป่วยเชิงพุทธที่เน้นการเสริมสร้างทักษะและแรงบันดาลใจ เพื่อก้าวสู่การทำหน้าที่พุทธอาสาหรือผู้หยิบนั่นความสุข เป็นความงดงามให้แก่ผู้ป่วยและญาติมิตร แม้ในวาระสุดท้ายของชีวิต

๓) พุทธวิถีศัลยกรรม (เป็นแผนในอนาคต) เป็นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการภาวนา กระบวนการเยียวยาผู้ป่วยเชิงพุทธ การต่อยอดความรักอันยิ่งใหญ่ และความเข้าใจต่อชีวิตที่แท้ เพื่อจัดกิจกรรมการเยียวยาผู้ป่วยและญาติ รวมถึงผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักอย่างเป็นระบบตามหลักพุทธธรรม

กิจกรรมอาสาสมัครปัจจุบัน

- ๑) โครงการอาสาสมัคร “คลินิกพระคุณเจ้า” โรงพยาบาลศิริราช
- ๒) โครงการอาสาสมัคร “ธรรมเทศนาพาสุขใจ” กุมารบริรักษ์ โรงพยาบาลศิริราช
- ๓) โครงการอาสาสมัคร “คลินิกธรรมะรักษาใจ” คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล
- ๔) โครงการอาสาสมัคร “ธรรมะข้างเตียง” โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
- ๕) โครงการอาสาสมัคร “ธรรมะพาสุขใจ” โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
- ๖) โครงการอาสาสมัคร “คลินิกสุขใจ” สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี
- ๗) โครงการอาสาสมัคร “คลินิกธรรมะ” โรงพยาบาลภูมิพล

กิจกรรมอบรมที่ผ่านมา

๑) อบรมพยาบาลโครงการจริยธรรมพยาบาล คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล จำนวนประมาณ ๙๖๕ คน เป็นระยะเวลา ๔ ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๒) อบรมสมาคมครูแนะแนวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๔ และ พ.ศ. ๒๕๕๕

๓) โครงการอบรมภาวนาแด่ผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ศูนย์กุมารบริรักษ์ โรงพยาบาลศิริราช พ.ศ. ๒๕๕๕

๔) จัดโครงการอบรมเยียวยาด้วยหัวใจ ๓ รุ่น โดยความอุปถัมภ์จากศูนย์กุมารบริรักษ์ โรงพยาบาลศิริราช พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๕) อบรมนิสิตปริญญาตรีชั้นปีที่ ๓ สาขาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๖) อบรมการฝึกภาคปฏิบัติทางจิตวิทยาก่อนลงภาคสนามของนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย พ.ศ. ๒๕๕๕ และ พ.ศ. ๒๕๕๖

๗) อบรมสมาคมจิตวิทยาคลินิกแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕

๘) โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ สมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕

๙) อบรมบุคลากรกรมน้ำบาดาล พ.ศ. ๒๕๕๕

๑๐) กรมสุขภาพจิตเพื่อถวายเป็นความรู้พระภิกษุจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๕๕

๑๑) อบรมนักศึกษามหาวิทยาลัยสถาบันเทคโนโลยีเจ้าคุณทหารลาดกระบัง พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๒) อบรมโครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการปริญญาโทสาขาวิชาชีวิตและความตาย พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๗

๑๓) อบรมนิสิตปริญญาตรีชั้นปีที่ ๓ สาขาพุทธจิตวิทยา หน่วยวิทยบริการวัดสามพราน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๔) อบรมโครงการนำบุญสู่ลูกน้อย สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติดมหาราชนิ พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๕) อบรมนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ ๔ และ ๖ คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราชิตราชน พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๖) อบรมนักศึกษาพยาบาลจบใหม่ คณะพยาบาลศาสตร์ วิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์ พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๗) อบรมพยาบาลและบุคลากรทางการแพทย์ โรงพยาบาลเชียงใหม่ จังหวัดน่าน ๓ รุ่น ๆ ละ ๖๐ คน พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๘) อบรมโครงการจิตอาสาเพื่อการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง โรงพยาบาล เชียงกลาง จังหวัดน่าน พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๙) อบรมบุคลากรสำนักนโยบาย กระทรวงพลังงาน พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๐) อบรมสถาบันกัลยาราชนครินทร์ โรงแรมมิลาเคิลแกรนด์ พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๑) โครงการอบรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนปัว จังหวัดน่าน ๒ รุ่น พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๒) อบรมพยาบาลวิชาชีพ สถาบันโรคทรวงอก จังหวัดนนทบุรี ๖ รุ่น พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๓) แสดงผลงานในมหกรรมจิตตปัญญาศึกษา โรงแรมรามาร์เก็ตติ้ง กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๔) เป็นวิทยากรและแสดงผลงานในงาน Palliative Care Day โรงพยาบาลศิริราช เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

๒๕) โครงการภาวนาฐานไตรสรณ์ศรีพุทธภูมิไทยศรีลังกา เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

กิจกรรมพิเศษ เกี่ยวกับจิตอาสาช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ระยะเวลาประมาณ ๒ เดือน รวม ๔ ศูนย์ คือ

๑) ศูนย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ. วังน้อย จังหวัด พระนครศรีอยุธยา

๒) ศูนย์หน่วยวิทยบริการวัดสามพราน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม

๓) ศูนย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม จังหวัดนครปฐม

๔) ศูนย์ค่ายลูกเสือหลวงบ้านไร่ จังหวัดราชบุรี

ตราสัญลักษณ์ เป็นรูปดอกบัวกำลังผลิบบานและโอษฐ์เมลิ็ดพันธุ์แห่งพุทธะ (ผู้ตื่น รู้ เบิกบาน)

คติพจน์ คือ อุปมาเทน สมปาเทถ หมายถึง จงทำประโยชน์ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท

๒.๔.๒ การกิจของกลุ่มพระภิกษุอาสาศึลนธรรม ดังนี้ คือ

๑) การให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติ

โครงการพิเศษเพื่อผู้ป่วยและญาติ “กลุ่มงานคลินิกธรรมะ” โดยกลุ่มผู้ดำเนินงาน ได้แก่ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย และพระอาสา ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าควรรนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ ในการช่วยเหลือผู้ป่วยและญาติ ซึ่งมีความทุกข์ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ให้สามารถใช้ชีวิตในช่วงสุดท้ายอย่างมีความสุข ในเรื่องภาวะเจ็บป่วยทางร่างกายที่เกิดขึ้นนั้น ทุกคนต้องการการดูแลเยียวยาทางกายภาพที่ดีและเหมาะสมกับโรค พร้อมทั้งยังต้องการเยียวยาทางจิตใจ สังคม เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขที่ดีและสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เพราะถึงแม้ทางกายภาพอาจจะไม่สมบูรณ์ แต่ศักยภาพทางด้านจิตใจและปัญญายังสามารถพัฒนาได้ ไปจนถึงขั้นสูงสุด ดังนั้น ทั้งตัวผู้ป่วยและผู้ดูแลใกล้ชิดต่างก็ต้องการความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติในการรับมือและเยียวยากับความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

๒) แนวคิดการฝึกอบรมให้แก่บุคลากรทางการแพทย์และพยาบาล

ในภาวะวิกฤติของผู้ป่วยช่วงสุดท้ายหรือเรื้อรังของภาวะโรค ผู้ป่วยมักได้รับการดูแลรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล โดยมีบุคคลผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ป่วย ได้แก่ แพทย์ พยาบาล กลุ่มพระอาสาศึลนธรรม และฝ่ายการพยาบาล คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช จึงเห็นสมควรร่วมกันให้มีการจัดกิจกรรมโครงการอบรมบุคลากรดังกล่าว ซึ่งได้แก่ กิจกรรมโครงการอบรมจริยธรรมงานพยาบาล กิจกรรมทางพุทธธรรมนํานงานบริการพยาบาล และการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ “เยียวยา...ด้วยหัวใจ ห่วงใย...ดุจญาติมิตร” เป็นต้น เพื่อเป็นการส่งเสริมความประพฤติของผู้ประกอบวิชาชีพการพยาบาล ให้ปฏิบัติตามจริยธรรมคุณธรรมในวิชาชีพ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

ก) เพื่อให้บุคลากรทางการพยาบาลทำงานด้วยจิตใจที่ตั้งงามและมีความสุข

ข) เพื่อให้บุคลากรทางการพยาบาลทำงานด้วยจิตใจที่มีความเมตตา กรุณา ตามหลักพรหมวิหาร ๔

ค) เพื่อให้บุคลากรทางการแพทย์ทำงานด้วยความมีสติอยู่เสมอ

กล่าวได้ว่า การเยียวยาจิตใจผู้ป่วยถือเป็นการให้การปรึกษา และพูดคุยกับผู้ป่วย เรื้อรังและผู้ป่วยระยะสุดท้าย เพื่อให้ผู้ป่วยสามารถมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหา กล้าเผชิญและรับรู้ตามความเป็นจริงของชีวิต ยอมรับในตนเอง และละวางการยึดติด “แม้กายจะป่วยแต่ใจไม่ป่วย” ซึ่งหมายถึง การเตรียมความพร้อมสำหรับการที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดของชีวิตได้อย่างงดงาม ส่วนการสร้างชุดกิจกรรมการจัดฝึกอบรมมุ่งเน้นการพัฒนาฐานจิตของบุคลากรทางการแพทย์ให้เกิดการตระหนักในสภาวะแห่งความมีสติ เพื่อเอื้อให้เกิดความเมตตา ความกรุณา และความสุขออย่างแท้จริง โดยใช้รูปแบบการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยาประยุกต์ร่วมกับการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

๒.๔.๓ หลักสูตรจิตวิทยาแห่งชีวิตและความตายกับกลุ่มอาสาศึลนธรรม

จากการที่กลุ่มอาสาศึลนธรรมได้ปฏิบัติงานในการช่วยเหลือดูแลผู้ป่วยและญาติเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม พระนิสิตอาสาเหล่านี้ส่วนมากล้วนมาจากการเป็นพระนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาชีวิตและความตาย ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระภิกษุที่มีจิตอาสาาร่วมด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเยียวยาจิตใจของผู้ป่วยและญาติที่มีความทุกข์ใจ เนื่องด้วยกลุ่มพระอาสาดังกล่าวมีกิจกรรมเยียวยาผู้ป่วยและญาติ กิจกรรมอบรมแก่แพทย์และพยาบาลในหลายโรงพยาบาล และจากการจัดกิจกรรมไปตามโรงพยาบาลต่าง ๆ ปรากฏว่าจำนวนผู้ป่วยและญาติที่ได้รับการเยียวยาจากพระภิกษุอาสาศึลนธรรมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ด้วยบริบทดังกล่าว การพัฒนาความรู้ความเข้าใจเพื่อใช้ในการอบรมแพทย์และพยาบาลจึงมีความจำเป็นในการศึกษาองค์ความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองและเสริมทักษะของพระอาสาให้เหมาะสม จึงได้มีการจัดการอบรมในการพัฒนาภายในและเสริมทักษะพระอาสาขึ้นเป็นระยะ ๆ เพราะเป็นการเพิ่มพูนทักษะการเยียวยา สร้างความมุ่งมั่น และความเข้มแข็งของกลุ่มพระอาสาที่จะดำเนินกิจกรรมนี้เพื่อสังคมและเตรียมความพร้อมในงานจิตอาสาที่กระทำกันในปัจจุบันและอนาคตต่อไป^{๗๙}

จากแนวคิดของกลุ่มพระภิกษุอาสาศึลนธรรม ทำให้ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติงานของกลุ่มพระจิตอาสาซึ่งมีการให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติ ช่วยให้ผู้ป่วยกล้าที่จะเผชิญกับสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่างแน่อนในช่วงท้ายของชีวิตอย่างมีสติ มีการฝึกอบรมแพทย์และพยาบาลในการเยียวยาผู้ป่วยและญาติแบบองค์รวมเชิงพุทธ และกลุ่มพระภิกษุอาสาศึลนธรรมมีการเสริมสร้างทักษะตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นองค์ความรู้ใช้เยียวยาผู้ป่วยและญาติ รวมทั้งการอบรมบุคลากรทางการแพทย์ต่อไป โดยมีพื้นฐานหรือหลักการตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้ คือ

^{๗๙} กลุ่มพระอาสาศึลนธรรม, “กิจกรรมโครงการกลุ่มอาสาศึลนธรรม”, (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มอาสาศึลนธรรม, ๒๕๕๕) (พิมพ์ดีด).

ชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนา (Life and Death in Buddhism)

ศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตายทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน โดยเน้นศึกษาโลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาต่อชีวิตและความตาย เช่น เรื่องขั้น ๕ ไตรลักษณ์ กรรม และสังสารวัฏ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติต่อชีวิตและความตาย อาทิเช่น หลักความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต หลักการเตรียมตัวตายอย่างมีสติ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตในอดีตชาติ ชีวิตใกล้ตาย ชีวิตหลังความตาย การเตรียมตัวตาย วิธีการดูแลรักษาผู้ป่วย รูปแบบการตายที่ดี ประเพณีเกี่ยวกับความตาย และวิธีการปลอบโยนให้กำลังใจแก่ผู้ประสบความสูญเสีย

จิตวิทยาแห่งชีวิตและความตาย (Psychology of Life and Death)

ศึกษาจิตวิทยาว่าด้วยชีวิตและความตายของมนุษย์ให้ครอบคลุมทั้งมิติทางด้านชีววิทยา (Biological) ด้านสังคมวัฒนธรรม (Socio - Cultural) ด้านจิตวิทยา (Psychological) และด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) โดยเน้นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตของผู้ปรับตัวได้และปรับตัวไม่ได้ เพื่อเผชิญหน้าต่อความเปลี่ยนแปลงความตายและภาวะใกล้ตาย เช่น ปฏิกริยาของผู้ป่วยที่เฝ้าวยารักษาไม่ได้ ๕ ขั้น คือ ขั้นปฏิเสธ-แยกตัว ขั้นโกรธขั้นต่อรองขั้น ซึมเศร้า และขั้นยอมรับ รวมทั้งแนวปฏิบัติต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายและญาติ

จิตวิทยาแห่งความงอกงาม (Growth Psychology)

เป็นการถ่ายทอดความงามของชีวิตที่พัฒนาในระดับต่าง ๆ ของผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดีและสมบูรณ์แบบตามหลักพุทธจิตวิทยา ทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตกและจิตวิทยาตะวันออก ในบริบททางสรีรวิทยา สังคมวัฒนธรรม และบริบททางจิตวิทยา เพื่อให้เข้าใจลักษณะ ประเภท และขั้นตอนการพัฒนาการรับรู้ ความจำ กระบวนการคิด การเข้าใจ อารมณ์ การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ บุคลิกภาพ พฤติกรรม การปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสถานการณ์แวดล้อม การแก้ปัญหา การป้องกัน และส่งเสริมสุขภาพจิต โดยการนำผลการค้นคว้าวิจัยและทฤษฎีต่าง ๆ มาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ และประเมิน เพื่อประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับการเผชิญกับชีวิตและความตาย และที่สำคัญเป็นวิชาที่ฝึกให้มีสติรู้เท่าทันตำแหน่งที่วางของใจตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Toxic & Tonic ที่เห็นได้อย่างชัดเจน

จิตวิทยาพื้นฐาน (Fundamental of Psychology)

ศึกษาพื้นฐานแนวคิดทางจิตวิทยา ความหมาย ประวัติ และขอบข่ายของวิชาจิตวิทยา พฤติกรรมและสาเหตุของพฤติกรรม แรงจูงใจ การรับรู้ การเรียนรู้ เซอร์นปัญญา เซอร์นอารมณ์ บุคลิกภาพ ความขัดแย้งในใจและการปรับตัว สุขภาพจิตและการปรับตัวในสังคม การนำวิชาจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ โดยศึกษาควบคู่ไปกับแนวคิดทางจิตวิทยาของพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัยทางชีวิตและความตาย (Research Methodology in Life and Death)

ศึกษาวิธีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบการวิจัยทั้งการวิจัยในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ความสำคัญของการวิจัยต่อการพัฒนาสังคม กระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เช่น การเลือกหัวข้อวิจัยทางพุทธจิตวิทยา การตั้งปัญหา การตั้งสมมติฐาน การรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาเครื่องมือวัดและแบบทดสอบ การเลือกการฝึกใช้การวิเคราะห์แบบทดสอบทางจิตวิทยาแบบต่าง ๆ หลักและวิธีการสร้างเครื่องมือวัด การสร้างแบบทดสอบ แบบสอบถาม และ

แบบสอวัตต์อื่น ๆ ที่ต้องใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวินิจฉัยทางจิตวิทยา โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างข้อคำถาม การทดลองข้อคำถาม การวิเคราะห์ข้อคำถาม การหาความเชื่อมั่น ความเที่ยงตรง และการทำเกณฑ์มาตรฐาน รวมทั้งประสบการณ์ภาคปฏิบัติในการใช้แบบทดสอบกับคนปกติและบุคคลที่มีปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลและการเขียนรายงานการวิจัย

กรรมฐาน (Buddhist Meditation)

ศึกษาหลักการเจริญกรรมฐานในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมทั้งรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเน้นศึกษาอารมณ์ของสมถกรรมฐาน ๔๐ เช่น อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ และวิปัสสนาภูมิ ๖ และฝึกปฏิบัติกำหนดพิจารณาตามรูป โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามลำดับแห่งญาณ ๑๖ และผลที่เกิดจากการเจริญกรรมฐาน คือ รูปฌาน อรูปฌาน และวิปัสสนาญาณ

ภาษาอังกฤษสำหรับชีวิตและความตาย (English for Life and Death)

ศึกษาภาษาอังกฤษโดยการปฏิบัติจริง ให้เกิดความชำนาญทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการเขียน การพูด การอ่าน และการฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นศัพท์ทางจิตวิทยา การฝึกอภิปรายหลักธรรมเป็นภาษาอังกฤษ เช่น หลักศีล ๕ พระรัตนตรัย ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ มรรค ๘ ปฏิจจสมุปบาท กรรม และการเกิดใหม่

ชีวิตและความตายเชิงสังคมวัฒนธรรมไทย (Thai Socio - Cultural Life and Death)

ศึกษาชีวิตและความตายในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเน้นศึกษาธรรมชาติและตัวแปรต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรม พุทธประเพณี และสภาวะทางจิต สถาบันทางสังคม เจตคติ ความคิดเห็นเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เพื่อการอธิบาย วิเคราะห์ การก่อรูป และการเปลี่ยนแปลง เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการการให้คำปรึกษา การดูแลให้สอดคล้องกับเจตคติ และพุทธประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและความตาย

จิตวิทยาการปรึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย (Counseling Psychology of Life and Death)

ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนวิธีการและกระบวนการ ขั้นตอน เทคนิค จริยธรรม โดยเน้นการนำหลักพุทธจิตวิทยามาใช้ในการสร้างความพร้อมและฝึกทักษะต่าง ๆ ในการปรึกษาเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เป็นวิชาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนที่ดีให้ผู้รับบริการรับคำปรึกษา ได้ตระหนักถึงความเป็นจริงของตัวเอง ช่วยให้เขาเห็นหนทางแก้ปัญหา และตัดสินใจเลือกใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ด้วยการให้ ๓ หลักใหญ่ ๆ คือ Tuning in Identified split และ Realization โดยถือว่าเป็นความรู้ที่นำไปประยุกต์ใช้ต่อตัวเองและช่วยเหลือสังคมได้เป็นอย่างดี

ภาษาบาลี ๑ (Bali ๑)

เป็นวิชาที่ยากมาก ถึงแม้จะเรียนแค่ขั้นพื้นฐาน ก็ทำให้ได้เห็นคุณค่าของภาษาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก

ภาษาบาลี ๒ (Bali ๒)

เมื่อเริ่มรู้สึกคุ้นชิน ประกอบกับเป็นการศึกษาธรรมบทที่ได้ความรู้ต่าง ๆ มากมาย ก็ไม่ได้ทำให้รู้สึกว่ายากอีกต่อไป และตระหนักถึงคุณค่าของบาลีมากยิ่งขึ้น ในการที่พระพุทธองค์เลือกใช้ภาษานี้ เพื่อเปิดโอกาสให้คนหมู่มากได้สัมผัสในครั้งสมัยพุทธกาล

สัมมนาชีวิตและความตายร่วมสมัย (Seminar on Contemporary Life and Death)

สัมมนาประเด็นปัญหา แนวคิด ทฤษฎี วิธีการเกี่ยวกับชีวิตและความตายในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นให้บัณฑิตมีส่วนร่วมในการอภิปราย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ รวมทั้งแนวทางในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหา

ความเครียดและสุขภาพจิต (Stress and Mental Health)

ศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี ระบบทางกายภาพ องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเครียดและสุขภาพจิต หลักการพื้นฐานและขั้นตอนในภาวะความเครียด การปรับพฤติกรรม การเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและธรรมชาติของชีวิต การแสวงหาแนวทางป้องกันและแก้ไข รวมทั้งการวิเคราะห์ และพัฒนาสุขภาพจิตทั้งด้านปัจเจกชนและสังคมแบบบูรณาการ

การฝึกปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเชิงพุทธ (Buddhist Hospice Care in Practice)

ศึกษาในรูปแบบของการฝึกปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยระยะต่าง ๆ โดยเน้นการประยุกต์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายทางพระพุทธศาสนา ไปฝึกปฏิบัติจริงในการดูแลผู้ป่วย ทำรายงานประสบการณ์ในการดูแลผู้ป่วย ในสาระอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับงานวิจัยในเรื่อง “ศึกษากระบวนการเยียวยาจิตใจจิตวิญญาณของผู้ป่วยโดยพระภิกษุอาวาสคิลานธรรม ที่มาปฏิบัติงานเยียวยาผู้ป่วย ฌ คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช” ดังต่อไปนี้ คือ

ดวงรัตน์ ศุขะนิล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิธี: โรงพยาบาลวชิรพยาบาล ผลการศึกษาพบว่า พยาบาลมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิธี เนื่องจากพยาบาลเป็นผู้ที่ต้องให้การดูแลผู้ป่วยอย่างใกล้ชิดที่สุด และดูแลผู้ป่วยมรณะวิธีแบบองค์รวม โดยครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมของผู้ป่วย เพื่อให้ผู้ป่วยมีความสุขสบายมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง และมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้ป่วยมรณะวิธีบ่อยครั้ง นอกจากนี้มีการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลจิตใจของตนเองด้วย เช่น การนำหลักอริยสัจ ๔ มาประยุกต์ใช้เพื่อทำให้ตนไม่ยึดติดกับความตายและความทุกข์ทรมานของผู้ป่วยในมรณะวิธี จนทำให้จิตใจหมองเศร้าหรือเกิดความทุกข์ เป็นต้น และใช้ประสบการณ์การดูแลผู้ป่วยมรณะวิธีที่จะต้องพบกับความเจ็บ ความทุกข์ทรมาน และความตายของผู้ป่วย เป็นเครื่องเตือนสติว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้กับทุกชีวิต ทุกสถานที่ และทุกเวลา ฉะนั้น จึงควรตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทและดำรงชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น^{๘๐}

^{๘๐} ดวงรัตน์ ศุขะนิล, “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิธี: โรงพยาบาลวชิรพยาบาล”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศาสนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑).

อุไร หักกิจ และวารีรัตน์ ถาญ้อย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพยาบาลองค์กรรวมและการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน: การบูรณาการแนวคิดสู่การจัดการศึกษาพยาบาล ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าพยาบาลประสบปัญหาในการให้การพยาบาลองค์กรรวมหลายประการ เช่น การขาดความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดขององค์กรรวมและจิตวิญญาณ รวมทั้งการขาดการศึกษาที่เตรียมพยาบาลด้านนี้อย่างเพียงพอ งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการอธิบายการนำแนวคิดการพยาบาลองค์กรรวมและการดูแลสุขภาพแบบผสมผสานมาใช้ในการจัดการศึกษาพยาบาลทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อช่วยให้เข้าใจสถานการณ์การจัดการศึกษาพยาบาลด้านการพยาบาลองค์กรรวมในปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้เกิดแนวคิดการพัฒนาการศึกษาพยาบาล ให้สามารถตอบสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นของผู้ใช้บริการด้านการดูแลสุขภาพองค์กรรวม สามารถตอบสนองความต้องการอย่างครอบคลุมทุกมิติทั้งด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ และการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน^{๘๑}

กันธิชา เผือกเจริญ ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษากระบวนการทำงานของจิตอาสา กรณีศึกษา การดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้าย อโรคยศาล (อโรคยศาล หมายถึง สถานอภิบาลพักฟื้นผู้ป่วยด้วยสมุนไพรตามธรรมชาติจนกว่าอาการของผู้ป่วยจะทุเลาลงไป หรือหมดไปสิ้นไปด้วยวิถีแห่งธรรมะและธรรมชาติบำบัดและการแพทย์แบบองค์รวม) ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เกื้อกูลการทำงานจิตอาสาแบ่งออกได้ ๕ หมวดธรรม คือ ๑) พรหมวิหาร ๔ ๒) อิทธิบาท ๔ ๓) สังคหวัตถุ ๔ ๔) สาราณียธรรม ๖ และ ๕) สปัจริสฐาน ๘ หลักพุทธธรรมที่กล่าวมานี้หากปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดสมาธิ จนก่อให้เกิดปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีศีลเป็นบาทฐาน เมื่อศีลบริบูรณ์ การเจริญสมาธิและปัญญาจะอุปการะเกื้อกูลให้คุณความดีเจริญขึ้นด้วยในหนทางแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ กระบวนการทำงานและบทบาทจิตอาสาพบว่า การบริหารงานของอโรคยศาลขับเคลื่อนด้วยพลังของจิตอาสา ๓ กลุ่มด้วยกันคือ ๑) จิตอาสาต้นแบบ ๒) จิตอาสาแกนหลัก ๓) จิตอาสาสนับสนุนที่หมุนเวียนกันเข้ามาตามช่วงจังหวะเวลา โดยเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยและญาติร่วมเป็นจิตอาสา มีเจ้าหน้าที่ประจำคอยเป็นพี่เลี้ยงจิตอาสา จึงเข้าสู่กระบวนการทำงานตามศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มความสามารถ ตอบสนองความต้องการโดยผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเข้าใจในวิถีชีวิต ยอมรับกับความจริงที่เกิดขึ้น แม้ว่าในที่สุดของการรักษาคือการเสียชีวิต แต่เป็นการเสียชีวิตอย่างสุขสงบ หรือ “ตายแบบยิ้มได้” ที่เป็นผลมาจากการยอมรับความตาย ดังคำกล่าวว่า “อยู่สบาย ตายสงบ งบไม่เสีย” จิตอาสาได้ประจักษ์เห็นความจริงของชีวิตจากการดูแลผู้ป่วย การปรับทัศนคติในการดำเนินชีวิต การระลึกถึงมรณานุสติ ตลอดจนการเรียนรู้วิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม^{๘๒}

ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง จิตวิทยาเชิงพุทธ: แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์ ผลการวิจัย แสดงให้เห็นถึงการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์ ศาสตร์สาขานี้ที่มีชื่อเรียกว่าจิตวิทยาเชิงพุทธ เป็นแนวคิดที่วางรากฐานอยู่บน

^{๘๑} อุไร หักกิจ และวารีรัตน์ ถาญ้อย, “การพยาบาลองค์กรรวมและการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน: การบูรณาการแนวคิดสู่การจัดการศึกษาพยาบาล”, วารสารสภาการพยาบาล, ปีที่ ๒๗ ฉบับพิเศษ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕): ๕-๑๗.

^{๘๒} กันธิชา เผือกเจริญ, “ศึกษากระบวนการทำงานของจิตอาสา กรณีศึกษาการดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้าย อโรคยศาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

แก่นคำสอนของพุทธธรรม อันได้แก่ อริยสัจสี่ ปฏิจจนุปบาท และไตรลักษณ์ หลักธรรมเหล่านี้ล้วนมุ่งหมายที่จะสอนให้บุคคลเข้าใจถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยครอบคลุมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยสาเหตุของปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาจิตใจมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในหลักธรรมดังกล่าวทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง หรืออีกนัยหนึ่ง ความรู้แจ้งในหลักธรรมเหล่านี้สามารถช่วยบรรเทาความทุกข์และยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ได้ ข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมยืนยันว่าจิตวิทยาเชิงพุทธมีประสิทธิภาพทั้งในการเยียวยาสภาพจิตใจด้านลบและการพัฒนาสภาพจิตใจด้านบวก ดังนั้น จิตวิทยาเชิงพุทธจึงควรได้รับการศึกษาให้มากขึ้นและแนวทางในการนำแนวคิดไปใช้ก็ควรได้รับการเผยแพร่ให้กว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้^{๘๓}

กรรณิกา มาโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหมายของชีวิตกับจิตอาสา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ตามแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา เพื่อเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน ๖ คน ผลการวิจัยพบว่า โลกของฉันทกับ “จิตอาสา” ในที่นี้ จิตอาสา หมายถึง การให้โดยไม่หวังผลตอบแทน และจิตอาสามีความผูกพันและช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเป็นการนำไปสู่ชีวิตที่มีความหมาย^{๘๔}

พระกอมสอร์ท โชติรฤชโต (สวน) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาลักษณะจิตอาสาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ๑) โดยภาพรวมค่าเฉลี่ยลักษณะจิตอาสาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ๒) นิสิตที่มีจำนวนปีที่บรรพชาหรืออุปสมบทแตกต่างกัน ค่าเฉลี่ยลักษณะจิตอาสาไม่ต่างกัน ๓) การปฏิบัติศาสนกิจเอื้อต่อการส่งเสริมลักษณะจิตอาสา และผู้วิจัยเสนอแนวทางพัฒนาจิตอาสา คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพึงกำหนดนโยบายส่งเสริมลักษณะจิตอาสาทุกคณะ ให้กำลังใจและส่งเสริมการพัฒนาตนแบบกัลยาณมิตร และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรปรับมาตรฐานการปฏิบัติศาสนกิจให้สูงขึ้น^{๘๕}

พระครูพิศาลอรธกิจ (แสนสา) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาคุณธรรมของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสู่จิตอาสา: กรณีศึกษากลุ่มโรงเรียนทุ่งทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาแพร่ เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า คุณธรรมของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสู่จิตอาสาทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านการมีน้ำใจ ด้านความรับผิดชอบ ด้านความเสียสละ

^{๘๓} ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล, “จิตวิทยาเชิงพุทธ: แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์”, วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๒): ๑๘๘-๒๐๗.

^{๘๔} กรรณิกา มาโน, “ความหมายของชีวิตกับจิตอาสา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓).

^{๘๕} พระกอมสอร์ท โชติรฤชโต (สวน), “การศึกษาลักษณะจิตอาสาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษานิสิตปฏิบัติศาสนกิจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ด้านความสามัคคี และด้านการทำงานเป็นทีม อยู่ในระดับมากที่สุดทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน^{๘๖}

ไจตนย์ ศรีวังพล ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัคร สวพ. ๙๑ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีจิตอาสานั้นเป็นการทำงานในโครงการที่เกิดจากหลอมรวมหลักพุทธธรรม ที่นำไปสู่การให้ ช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน บรรเทาทุกข์ ผ่านโครงการอาสาเพื่อสังคม หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจิตอาสาในพุทธศาสนาพบว่า หลักธรรมที่ใช้คือ ๑) พรหมวิหาร ๔ โดยมีหลักธรรมประจำใจ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๒) สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์สังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา ส่วนหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมการทำงานจิตอาสาโดยมีหลักไวยาวัจมัย หมายถึง การชวนช่วยช่วยเหลือตามกำลัง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน อันจะนำไปสู่สังคมที่สงบเย็นเป็นประโยชน์ร่วมกัน สำหรับการประยุกต์หลักพุทธธรรมต่อการทำงานจิตอาสา พบว่า มีการประยุกต์การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันบรรเทาทุกข์ มาใช้กับวิถีชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันที่สับสนวุ่นวายได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และการมีปัญญาที่จะนำเอาหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักประจำใจ คือ พรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ มาสงเคราะห์สังคม เพื่อให้คนในสังคมได้รับประโยชน์ ทั้งประโยชน์ตนคือความสุขใจที่ได้ช่วย สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ ทำให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิต ให้อภัยมากขึ้น และทุกข์น้อยลง^{๘๗}

พระกำพล อายุโท (เอี่ยมอัมพร) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ พบว่า ๑) อุเบกขาบารมี หมายถึง การวางใจต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบด้วยความอดทนอดกลั้นและมั่นคงหนักแน่นต่อหลักการแห่งความดี ส่วนการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี หมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยการรู้จักการวางเฉยหรือวางใจต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบทั้งดีและร้าย ๒) ในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในสมัยคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องอยู่หลายเรื่องแต่ที่เด่นชัดที่สุดก็คือเรื่องพรหมนารทะ ซึ่งเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีที่ชัดเจนที่สุด เกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในชาดก ที่พระองค์ได้ช่วยเปลี่ยนความคิดแบบมิจฉาทิฎฐิของพระเจ้าอังคตราาชให้มีความเห็นชอบตามเดิม ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวได้ให้ประโยชน์และคุณค่าหลายประการ ๓) สังคมไทยมีความเข้าใจผิดในความหมายของคำว่าอุเบกขาที่ผิดไปจากความหมายที่แท้จริง จึงมีส่วนทำให้มีการประพฤติผิดหรือวางท่าที่ต่อความเชื่อดังกล่าวผิดไปจากความหมายเดิม แต่อย่างไรก็ตามเราก็จะพบว่าแนวทางของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในแก้ไขปัญหาในสังคมไทยได้ทั้งในด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

^{๘๖} พระครูพิศาลธรรณกิจ (แสนสา), “ศึกษาคุณธรรมของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสู่จิตอาสา: กรณีศึกษากลุ่มโรงเรียนทุ่งทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาแพร่ เขต ๒”, *วิทยานพนธ์พุทธศาสนธรรมหาบัณฑิต* (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๘๗} ไจตนย์ ศรีวังพล, “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัคร สวพ. ๙๑”, *วิทยานพนธ์พุทธศาสนธรรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งตนเองและผู้อื่น^{๔๔}

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าว สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการช่วยเยียวยาจิตใจผู้ป่วยและตนเอง อันมีจิตวิทยาเชิงพุทธเป็นแนวคิดรากฐานตามคำสอนของหลักพุทธธรรมซึ่งครอบคลุมคำสอนของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ อริยสัจสี่ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ ซึ่งล้วนมีความมุ่งหมายที่จะสอนให้บุคคลเข้าใจถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายว่าด้วยสาเหตุของปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาจิตใจมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ในเรื่องหลักพรหมวิหาร ๔ ได้มีการนำหลักอุเบกขามาประยุกต์ใช้เพื่อช่วยให้พยาบาลรู้สึกไม่ยึดติดกับความทุกข์ทรมานและความตายของผู้ป่วย จนทำให้จิตใจตนเองรู้สึกเศร้าหมองหรือเกิดความทุกข์ และสามารถนำประสบการณ์การดูแลสุขภาพองค์รวมเชิงพุทธมาใช้ตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างครอบคลุมทุกมิติทั้งด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ในกรณีที่ผู้ป่วยต้องเผชิญกับความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน และความตายที่กำลังจะมาถึง เสมือนเป็นเครื่องเตือนสติตนเองว่า “เกิด แก่ เจ็บ และตาย” เป็นสัจธรรมที่เกิดขึ้นได้กับทุกชีวิต ทุกสถานที่ และทุกเวลา ดังนั้นจึงควรตั้งตนให้อยู่ในความไม่ประมาท โดยพบว่า การเยียวยาจิตใจถือเป็นงานจิตอาสาได้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นงานที่ทุกคนสามารถสร้างให้มีขึ้นได้ ไม่จำกัดเฉพาะช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต และสามารถทำได้ตลอด ทั้งนี้ในการเป็นจิตอาสาขึ้นอยู่กับที่จิตใจของผู้เยียวยาเป็นสำคัญ และยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมความเป็นจิตอาสาได้อีก อาทิเช่น ลักษณะพื้นฐานของผู้เยียวยา สภาพสิ่งแวดล้อม และการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้มาร่วมเป็นจิตอาสา รวมถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ที่ช่วยในการปลูกฝังความเป็นจิตอาสาให้เกิดมีขึ้นได้อย่างเป็นธรรมชาติ และมีส่วนช่วยเหลือลดทอนขัดเกลาจิตใจให้ตระหนักถึงการช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน หลักธรรมคำสอนดังกล่าว เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ ขรवासธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ สาราณียธรรม ๖ และ สปัปฐมา ๘ เป็นต้น ช่วยให้เกิดความเป็นจิตอาสาที่ยั่งยืน

^{๔๔} พระกัมพล อายุโท (เอี่ยมอัมพร), “การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาธรรมของพรหมนารทะ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).